

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра робота

з івритської філології на тему:

**ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ ІВРИТІ: ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ**

Студентки групи Мівр 56-21

факультету східної і слов'янської філології

денної форми навчання

спеціальності 035 Філологія

спеціалізації: 035.063 Східні мови та літератури (переклад включно), перша -
іврит

Освітньо-професійної програми: Східна філологія: мова іврит та єврейська
література, переклад, методика навчання

Клеви Катерини Юріївни

Науковий керівник:

д. філол. н. проф. Валігура Ольга Романівна

Допущена до захисту

«» _____ року

Завідувач кафедри

_____ Валігура О.Р

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ - 2022р.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СЛОВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ІВРИТ У МОВНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ	7
1.1 Загальна теорія словотвору	7
1.2 Історія та способи словотворення у сучасному івриті.....	8
Висновки до Розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСИ ІВРИТСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ, ЯК СКЛАДОВА ВІДРОДЖЕННЯ МОВИ ІВРИТ.....	18
2.1 Філологічна діяльність єврейської інтелігенції та процес відродження мови іврит	18
2.2 Діяльність Академії мови іврит у процесах словотворення.....	24
Висновки до розділу 2.....	28
РОЗДІЛ 3. МОВНА ПОЛІТИКА У ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ У ХХ СТ	29
3.1 Роль мовної політики у розвитку сучасного івриту	29
3.2 Вплив процесу секуляризації на формування сучасного івриту.....	35
3.3 Мовна політика щодо їдишу періоду з кінця ХІХ - поч ХХІ ст.	49
3.4 Словотворення івриту в процесах гебраїзації Ізраїля.....	61
3.4.1 Процес гебраїзації топонімів в Ізраїлі у ХХ столітті	61
3.4.2 Політика гебраїзації імен та прізвищ	71
Висновки до розділу 3.....	81
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	83
АНОТАЦІЯ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Зміна в лінгвістичних структурах мов, їх оновлення, породжують енергію змін і у свідомості індивідів. Особливим випадком такої ревіталізації є історія мови іврит. Кожний період в історії єврейського народу має неабиякий пласт праці з івритом. Існує дещо хибна думка, що іврит колись був мертвим. Відродження цієї семітської мови не має аналогів в історії. Постійне болюче питання єврейської самоідентичності ставило під загрозу питання івриту. Життя в атмосфері постійного мовного “різномаїття” в періоді розсіяння створювало постійний тиск на мовну ідентичність. Івриту належало вижити у світі політичних мономовних націй. Такі умови не лише показали яскраві мовні трансформації, але й представили нам незвичайне мовне явище івриту.

Кожна мова світу переживала, переживає та переживатиме явище словотвору. Цей надзвичайно складний процес збагачує нашу лексику та робить мову глибокою та насиченою. Багато науковців, які займаються цією галуззю мовознавства, стикаються з багатьма проблемами, що стосуються не лише лінгвістичної області. Мова являє собою неймовірно могутню єднальну силу. Суспільна, історична, політична, освітня та інші сфери життя прямо залежать від особливостей мови. Будь-яка мова в будь-якій області має одночасне відношення до всіх інших галузей життя.

Словотвір – це дуже важлива частина кожної мовної системи, яка дозволяє розширювати її лексичний склад та відкривати нові термінологічні сфери мови, тим самим розвиваючи її. Іврит розвивався у різних сферах і регістрах: розмовна та писемна мови, базова мова індивіда та мова суспільства, іврит дорослих та іврит дітей, мова як система та як світ, систему якого вона моделює. Остання сфера означає, що словник івриту розширювався згідно з тим, як розширювався сам єврейський світ. Для того, щоб створити певні терміни, треба було створити те, де б євреї могли користуватися цими термінами. По суті будування єврейського суспільства безпосередньо пов'язано з побудовою івритської лексики в тих чи інших сферах. Лише біблійної лексики не достатньо для насиченого єврейського життя, тому іврит, який ми маємо

сьогодні – це результат неймовірно тяжкої лінгвістичної праці, яка триває й до сьогодні.

Актуальність нашого дослідження зумовлюється необхідністю вивчення та класифікації основних методів словотворення, які використовувалися задля відродження мови іврит, а також розгляду історичний контекст відродження івриту та процеси мовної політики, що мають безпосередній зв'язок з ревіталізацією івриту.

Мета роботи полягає у з'ясуванні, аналізі та вивченні процесів словотворення у сучасному івриті.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати теоретичні засади дослідження процесів словотворення у сучасному івриті
- дослідити процеси івритського словотворення як складову процесу відродження івриту
- розглянути наукову діяльність єврейської інтелігенції у відродженні івриту
- визначити основні джерела та методи словотвору при відродженні мови іврит.
- дослідити особливості мовної політики івриту
- проаналізувати основні процеси словотворення як складові процесу гебраїзації в Ізраїлі

Об'єктом дослідження виступає загальне словотворення та словотвір в сучасному івриті.

Предметом дослідження є вивчення специфіки процесів словотворення у мовно-історичному контексті відродження мови іврит.

Методи дослідження. Дослідницька робота проводилась за міждисциплінарним підходом, а саме на стику лінгвістики та культурології, етнолінгвістики та герменевтики (культурно-історичний, біографічний та порівняльно-історичний підходи). *Загальнонауковими* методами виступали індукція та дедукція, методи аналізу, синтезу та таксономії. Було застосовано наступні *лінгвістичні методи*: порівняльно-історичний та описовий методи, які дозволили дослідити та систематизувати історію, принципи та особливості

івритського словотвору, його зв'язок з процесами відродження мови іврит та мовною політикою, функційний та описовий методи, а також метод суцільної вибірки для відбору матеріалів для успішного та ефективного проведення наукового дослідження.

Матеріалом дослідження виступають відібрані наукові та публіцистичні праці представників єврейської інтелігенції, статті з Академії мови іврит, а також праці зарубіжних та вітчизняних науковців, котрі досліджувати словотвір мови іврит, брали безпосередню участь у процесі ревіталізації івриту та впливали на процеси мовної політики Ізраїлю.

Наукова новизна одержаних результатів. В ході кваліфікаційної роботи вперше була здійснена спроба аналізу та систематизації наукового матеріалу, що стосується процесів мовної політики держави Ізраїль щодо івриту. Була досліджена саме словотворча сторона мовної політики з урахуванням історично-культурного контексту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування досліджених матеріалів та одержаних висновків у викладанні дисциплін, які концентруються на вивченні не лише івритського словотвору, але й процесу відродження мови іврит, історії мови та її розвитку як в діахронії, так і в синхронії. До того ж результати дослідження можуть послужити базою для подальшого аналізу та розвитку теми мовної політики івриту та інших мов.

Апробація результатів дослідження проводилась в Київському національному лінгвістичному університеті на науково-практичній відеоконференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» 25 травня 2022 року. Тема доповіді: «Вплив процесу секуляризації на формування сучасного івриту», а також на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт зі спеціальності «Східні мови» у 2021/2022 навчальному році.

Структура та обсяг нашої кваліфікаційної роботи магістра

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, анотації мовою іврит та списку використаних джерел.

У **вступі** описана мета дослідження, його актуальність, визначено об'єкт, предмет та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення та апробація результатів дослідження.

У **першому розділі** розглянуто загальні теоретичні засади словотворення, проаналізовано історію становлення івриту та словотворчі процеси у сучасній мові іврит.

У **другому розділі** досліджено діяльність єврейської інтелігенції та Академії мови іврит у процесах івритського словотворення та ревіталізації мови іврит.

У **третьому розділі** широко проаналізовано роль мовної політики у розвитку сучасного івриту та описано процеси, які є складовими явища мовної політики мови іврит, такі як секуляризація лексичного складу мови, гебраїзація мапи Ізраїля, імен та прізвищ, а також мовна політика Ізраїля щодо їдишу.

У **загальних висновках** підбито підсумки нашого дослідження щодо словотворчих процесів мови іврит в історико-культурному контексті, зроблені висновки про роль мовної політики у розвитку мови іврит та значущості процесу відродження івриту.

Список використаних джерел складається з 58 позицій, 36 з яких іноземними мовами, в основній частині дослідження зроблено посилання на використані нами джерела. Повний обсяг кваліфікаційної роботи магістра становить 91 сторінку, основний зміст викладено на 86 сторінках.

РОЗДІЛ 1. СЛОВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ІВРИТ У МОВНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

1.1 Загальна теорія словотвору

Словотвір – розділ мовознавства про способи і засоби творення слів (Дрогомирецький, 2015, с. 98).

Термін словотвір вживається у двох сенсах:

1) це утворення нових слів на базі однокореневих лексем. При цьому нові слова виводяться з них за значенням і за формою, за наявними у мові моделями, за допомогою різних способів (засобів) словотвору.

2) це розділ мовознавства, що вивчає способи творення нових слів (Кочерган, 2006, с. 437). Способи словотвору поділяють на морфологічні і неморфологічні. До морфологічних способів відносять префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безсуфіксальний, словоскладання, основоскладання, аббревіацію. До неморфологічних способів належать злиття цілого словосполучення, набуття словом нового значення (семантичний спосіб) (Дрогомирецький, 2015) та конверсія, тобто перехід слова з однієї частини мови в іншу (Шевчук, 2007, с. 168).

Словотвір має найрізноманітніші зв'язки з іншими системами мови, такими як фонологія, морфологія, лексико-семантика, синтаксис, а також з проміжними морфонологічними та фразеологічними рівнями. До того ж словотвір контактує з явищами синкретизму словотворення та словозміни та великою кількістю категорій і теоретичних понять. Словотвірна мотивація, словотвірна похідність, словотвірне правило, словотвірне гніздо, словотвірний тип та значення – все це належить до основних теоретичних понять (Кочерган, 2006, с. 286-288).

Словотвірна мотивація встановлюється між двома однокореновими словами. З цих двох слів одне є мотивуючим, тобто первинним, а друге – мотивованим, тобто вторинним. І, як правило, мотивоване слово складніше за мотивуюче, адже надається обробці більш складними словотворчими формами, що наявні в певній мові (Кочерган, 2006). Це можна перевірити на прикладі

івритських слів: мотивуючого слова כָּטַב (katav, укр. “писав”) та мотивованого слова כְּתָב (katvan, укр. “писар”). Мотивоване слово є двочленним, так як складається з твірної (мотивуючої) основи та форманта. В цьому випадку твірною основою є дієслово чоловічого роду минулого часу “писав”. Формантом (тобто частиною слова, що вносить зміни в значення кореня) виступає івритський суфікс יָוֶז־ [an], що є твірним суфіксом мішкаля (віддієслівного іменника) (Нір, 1984) за схемою יָוֶז־וֹיָוֶז־וֹיָוֶז־.

Таким чином утворюються групи слів, об'єднані одним словотвірним типом. Словотвірний тип – набір слів однієї частини мови, які побудовані за єдиною схемою. Тобто, слова читач, слухач, викликач, шукач відносяться до одного словотвірного типу, бо були утворені від однієї частини мови – дієслова, мають спільний формант '-ач' та мають спільне словотвірне значення – назва особи виконання дії.

Ще одним важливим елементом словотвору є словотвірне гніздо. Словотвірне гніздо – це сукупність всіх спільнокореневих похідних слів, що пов'язані між собою відношенням словотвірної похідності/мотивації. Словотвірне гніздо утворюють словотвірна пара (похідне і твірне слово), словотвірний ланцюжок (послідовна похідність спільнокореневих слів) та словотвірна парадигма (сукупність похідних слів, що мають спільну твірну основу й різні словотвірні форманти) (Кочерган, 2006, с. 221). Словотвірне значення - це узагальнене значення слів, які відходять до одного словотворчого типу, який сформований на семантичних відношеннях похідного та твірного слова, твірною основою та словотвірним формантом.

1.2 Історія та способи словотворення у сучасному івриті

Історію івриту можна приблизно розділити на чотири періоди: біблійний іврит (БІ), від найдавніших часів до кінця біблійного періоду, скажімо, близько 200 р. до н.е.; іврит Мішни (МІ), приблизно від 400-300 до н.е. до приблизно 400 с. Е.; середньовічний іврит, від видання Вавилонського Талмуду, приблизно

500 р. н.е., до 1700 р.; і сучасний іврит, з початку вісімнадцятого століття до наших днів.

Думка про те, що іврит був «мертвим» після зруйнування Другого Храму (70 р. н.е) і слугував лише мовою молитви є хибною. На мою думку, вживання прикметника «мертвий» по відношенню до стану івриту до процесу його ревіталізації є некоректним. Тому я не погоджуюсь з риторикою Володимира Кулика, який в своїй книзі «Мовна політика в багатомовних країнах» пише, що іврит «багато століть був по суті мертвою мовою» (Кулик, 2021, с. 177). До того ж в праці Роберта Каплана та Річарда Балдауфа «Language Planning from Practice to Theory» (1997) процес відродження івриту названий терміном «restoration», з поясненням «the bringing back to life of a *dead* language» (с. 63). Використання такої «метафори» не є правильним в першу чергу з лінгвістичної точки зору, так як на «життя» та функціонування будь-якої мови впливає вагома кількість екстралінгвальних чинників, соціально-культурних аспектів, які можуть вплинути скоріше на активність чи пасивність мовного вжитку, аніж на «життя» чи «смерть» мови. Бенджамін Харшав (2008) називає це «туманною біологічною метафорою», радячи не використовувати такі однозначні терміни для будь-якої мови (с. 227). Дійсно, за логікою таких термінів, жива мова — це та, яка будь-яким чином функціонує, а мертва — та, що зовсім припиняє своє існування.

Звичайно, метафоричне використання тих чи інших назв невичерпне і не має чітких меж, але є небезпека накладання кліше на мову, її стигматизації чи певного періоду її вжитку. Варто було б тоді зауважувати, що мова на певний період часу виходила з побутового вжитку, чи не використовувалась на рівні розмовної мови. Але називати іврит «мертвою мовою» не варто. Письмовий іврит ніколи не був «мертвим». У ХІХ столітті іврит існував як інтегрована мова в рамках двох мовних оболонок — їдишу та державної мови, якою користувалась діаспора (Харшав, 2008, с. 234). Хаїм Нахман Бялік навіть стверджував, що їдиш зберігав іврит протягом історії (Харшав, с. 231). Ще до відродження розмовного івриту відбувався інтенсивний розвиток літературного івриту, аби він міг виконувати функцію письмової мови та конкурувати з

їдишем. Саме відтоді спостерігається тенденція до європеїзації івритських конструкцій, які відрізняються від танахічного стилю івриту (Харшав, с. 238). Внаслідок вищезгаданих процесів на базі івритської літератури в XIX столітті з'явилися івритські газети. Багато авторів створювали літературні твори мовою іврит, тим самим роблячи важливий внесок в розвиток цієї мови. Період розсіяння збагатив івритський склад термінів, явищ і понять, що з'являлися протягом всього часу.

Отже, словниковий склад івриту поповнювався протягом багатьох століть і сьогодні по формі лексем зрозуміти їх "вік" досить складно. Єдине, що може допомогти в цьому питанні – вивчення літературних джерел, що написані в різні періоди. Існують також словники, що вказують на час створення слова: Великий словник Бен-Єгуди, словники І. Гура, І. Кнаані та Евен-Шошана (Рабін, 1984). Варто відмітити, що ще в писемних джерелах XIV століття спостерігаються івритські слова сучасного вжитку. Так, наприклад, в Ель-Амарських письменах, що були написані аккадською мовою до завоювання Хакаана ізраїльтянами, можна знайти семітські слова, що ще тоді використовувалися в ханаанській мові. Звідти слова לָקַח (літо), אֶפֶס (прах), שַׁעַר (ворота) та ще приблизно 25 лексем були першими словами, що зафіксовані в історичному документі.

Зміни писемної мови підпорядковувалися поступовим процесом змін у розмовній сфері. Ці зміни були результатом періоду вигнання у Вавилонію. Ті люди, що повернулися на рідні землі та утворили нову єврейську общину, принесли із собою нові діалекти, що змішалися між собою та розвивали в Іудеї нову загальнозрозумілу мову. На той момент ця мова була суто розмовною. Писемною ж залишалася класична літературна мова. Та автори пізніх релігійних творів не користувалися тим самим "чистим" біблійним івритом часів Першого Храму. Вони більш впевнено повторювали стилі івриту епохи Царів, аніж біблійний стиль. Тому, хоча в школах все ще вивчалася біблійна мова, знання цих авторів не мали вираження в побуті, а для розмовних цілей використовувалася інша форма мови. Цією формою був, так званий, мішнаїтський іврит. Варто зауважити, що сучасні ש та לֵש стали вживатись в

період розвитку івриту Мішни (МІ), котрий відрізнявся від біблійного івриту (БІ). У галузі синтаксису МІ втратив багато конструкцій, які надавали БІ краси й відмінності, наприклад, використання когортативів і юстивів, а також послідовних часів; різноманітні застосування доконаних і недоконаних видів дієслів; різноманітність конструкцій з інфінітивом тощо. З іншого боку, МІ розробив і розширив конструкції, які були рідкісними або невідомими в БІ, наприклад теперішній час у дієприкметнику, його вживання з допоміжним дієсловом הֵיךְ ; поєднання двох дієслів для вираження безперервної та прогресивної дії а також перифраза майбутнього. В МІ було розроблено незалежний присвійний займенник לְ (наприклад, לְי «мій») і префіксований відносний займенник -לְ, які зустрічаються поряд із загальною формою БІ לְךָ. Ці дві форми, схоже, пов'язані з присвійним займенником , котрий розвивається шляхом додавання прийменника לְ до відносного займенника. Враховуючи, що іврит зазвичай використовує конструкційну форму для передачі родового відношення насамперед, щоб позначити родовий відмінок, то тоді לְ використовують, коли ланцюжок конструкцій може бути неясним. Перехід від לְךָ видно в Мідному сувої, де присвійний займенник לְ зустрічається 17 разів, а לְךָ не використовується взагалі. Можна також зробити висновок, що в МІ спостерілась тенденція до певного спрощення мови, її наповнення новими конструкціями, які не притаманні літературній мові БІ як, наприклад, велика кількість конструктивних інфінітивів, використання לְךָ, на заміну якого в МІ прийшла конструкція לְ-.

Отже так і відбувався розвиток івриту Мішни. Біблійний іврит тим не менш не переходив на задній план. Біблія все ще вивчалась, а література равинів базувалася на П'ятикнижжі. На мові ж Мішни була написана не тільки сама Мішна, але й тексти Мідрашів та Тосефти. Цікаво те, що доля мішнаїтського івриту схожа до біблійної: після епохи нових війн та зруйнування Єрусалиму, мішнаїтський іврит перестав бути розмовним. Однак на ньому ще багато століть продовжували писати твори. Замість івриту ж розмовне місце зайняла арамейська мова. Арамейська мова слугувала другою мовою євреям Палестини в епоху Другого храму. У той же час вона виконувала роль

літературної мови на ряду з івритом. З'явилися арамейські переклади Біблії. Більше того, арамейською мовою написано важливі частини Вавилонського й Палестинського Талмудів та декілька Мідрашів.

Слід зазначити, що в період розсіяння ситуація з арамейською мовою не означала повну загибель івриту. Як писав Хаїм Рабін (1984): “Як і народ, іврит не міг продовжувати нормальне існування, але, як і народ, він не втратив життєздатності”. Протягом майже двох тисяч років мова була у “вигнанні”, як і народ. Іврит залишався мовою релігії. За період розсіяння була створена обширна івритська література, яка не лише мала популярність серед євреїв, але й “подорожувала” країнами.

Єврейське становище народу в розсіянні створювало серйозну загрозу асиміляції євреїв, яка і відбувалася після вісімнадцятого століття. Євреї розмовляли на мовах, що мали гібридний характер та містили в собі івритську лексику. Після переселення німецьких євреїв до Східної Європи через епідемію чуми, сформувався іврито-німецький діалект, що має назву їдиш.

Виникнення у вісімнадцятому столітті хасидської літератури та літератури Гаскалі на Заході, а потім Сході Європи, показало принципове прагнення авторів використовувати лише мотиви, граматику та стилістику біблійних текстів, поєднуючи їх з європейськими жанрами. Література Гаскалі слугувала підґрунтям для відродження івриту як постійної мови.

До початку відродження івриту слід віднести період Першої алії (1881-1904), іммігранти якої створювали фермерські поселення, в яких говорили їдишем. Були створені також перші їдишські школи. Відродження івриту в якості розмовної мови було необхідним для того, аби люди могли залишитися на своїх землях. Така задача мала найвищий рівень складності, адже охоплювала не одну людину. Бен-Єгуда пов'язував відродження івриту з основними принципами Гаскалі. Еліезер Бен-Єгуда є піонером відродження мови іврит в якості розмовної мови. Він видавав в Єрусалимі газети івритом, де також пропагандигував свої ідеї. Бен-Єгуда почав своє відродження зі своєї родини, наполягаючи, що вони говоритимуть лише на івриті і його син стане першою дитиною з моменту вигнання, що заговорить івритом. Еліезер Бен-

Єгуда брав участь у різноманітних організаціях, винайшов більше двохсот слів та створив великий словник іврит у 16ти томах. Він став символом оволодіння розмовним івритом, керуючись жагою до народної ідентичності. Еліезер Бен-Єгуда наполягав на поверненні в Ерец-Ізраель навіть не для того, аби врятувати саму націю, а для врятування іврит та івритської літератури. Він розумів, що без повернення євреїв на батьківщину не відбудеться як такого встановлення іврит як національної мови.

Ситуація іврит дещо відрізнялася від стану європейських мов, де писемна мова повністю замінялася розмовною. З івритом все було навпаки: писемна мова мала зайняти місце розмовної, адже на той період часу писемний іврит мав об'єднуючу силу. Геніальним рішенням Еліезера Бен-Єгуди було в тому, що саме іврит має стати національною мовою євреїв, так як він є єдиною їхньою історичною спадщиною.

Сіоністські групи ігнорували таку ідею, адже, за їхніми аргументами, івритом ніхто не володів у розмовному сенсі, а отже сама операція переходу писемної мови у розмовну здавалася безглуздою та неможливою. Однак Еліезер Бен-Єгуда, прибувши до Ерец Ізраель наполягав не на тому, щоб іврит застосовувався у звичайних бесідах за чашечкою кави, а щоб він слугував єдиним засобом комунікації.

Великим його досягненням було зробити іврит мовою викладання у школах. Він і сам навчав іврит у цих школах. Єдина проблема, що виникала в сфері побутового іврит – брак лексики, якою б люди могли вільно користуватися. Доводилося навіть шукати певні лексеми в Талмудах, аби мати змогу виражати думки. Існувала потреба у словнику, який і видав Бен-Єгуда.

Наймасштабнішим періодом розвитку сучасного іврит можна назвати період другої алії (1904-1915 р.), яка містила в собі, в основному, Східноєвропейську молодь. Існувала гостра потреба іврит. Головною точкою цієї потреби були школи. Німецька організація “Езра” створювала школи у містах з низьким рівнем розвитку, у яких основною мовою був іврит. Але тим не менш, метою Німеччини було розповсюдження ознак європейських культур, в цьому випадку німецької мови. Через те, що німецька мова почала

перевищувати іврит, учні кидали навчання у знак протесту. Сформування Комітету мови іврит, представники якого були Еліезер Бен-Єгуда, Девід Елін, Авраам Моше Лунц та Хаїм Хіршензон мали на меті розповсюджувати іврит у всіх прошарках населення.

Після утворення Держави Ізраїль у 1948 році відбувся “бум” репатріантів та з’явилася серйозна потреба навчити івриту неймовірну кількість людей. Була створена система ульпанів, у яких сформували певну необхідну лексичну норму (або лексичний мінімум). З тими ж лексичними принципами видавали книжки з наявними оголосками та зрозумілими словами. Такий івритський експеримент мав свій успіх, як на “молоду” країну.

Через розвиток промисловості та ремесла в Ізраїлі, зростання кількості івритських шкіл, технікумів та університетів, зростала потреба у сталих термінах наукових та практичних сфер. Тепер споживачі вже були не індивідами або групами, а цілою нацією, в державі та діаспорі. Вища влада потребувала акту лінгвістичної детермінації. Комітет мови іврит був розформований і його місце зайняла Академія мови іврит (על האקדמיה ללשון העברית).

Дещо відходячи від історії та звертаючись до філології, варто звернути увагу на івритський словотвір. А саме на те, яким чином нововведенні лексеми івриту з’являються у словниках. Неологізми івриту мають два джерела виникнення: внутрішній та зовнішній (חידוש מילים בעברית).

Внутрішнім джерелом нововведень служить сама основа мови, її існуючі матеріали. Нововведення з’являються систематичним шляхом. Проводиться ретельне дослідження мовних писань (Мішна, Талмуд, Мідраші, середньовічна література тощо), що дозволяє сьогодні широко використовувати велику кількість слів, що згадуються в цих джерелах, чи то в їх початковій формі, чи з незначними змінами, із семантичними перетвореннями, або без урізноманітнення їхньої суті (חידוש מילים בעברית).

Івритська лексика може розширюватися, якщо її давні корені підлягають обробці, результатом якої є створення нових слів; при цьому структура мови зберігається. Більшість нововведень в івриті стосується іменних слів (іменника та прикметника) та дієслів (Нір, 1984). Основою кожного слова є корінь, що є

головною морфемою, яка несе в собі основне значення. Корінь може комбінуватися у мішкаль/модель (для іменників) або у бін'ян/породу (для дієслів). На відміну від словникових значень коренів, перевагою мішкалів та бін'янів є їхнє граматичне значення, що забезпечує їх від неточностей та дає можливість віднести певний корінь до стійкої моделі або породи. В результаті отримана структура набуває нового значення, створюючи нове івритське слово.

Розглянемо декілька варіантів утворення нових іменних слів. Найбільш розповсюдженим методом нововведень являється поєднання кореня в мішкаль ("модель"). В івриті форма мішкаля позначається трьома літерами 'קטל'. Знаком мішкаля виступає морфема, що є словотвірним афіксом, який надає кореню певне семантичне забарвлення. Для івриту найбільш характерною словотвірною морфемою є інфікс. Інфікс в основному складається з голосних, що утворюють явище внутрішньої флексії (тобто вираження граматичних значень шляхом зміни складу кореня).

Прикладом такого явища візьмемо корінь "זכר" (пам'ятати) та форматив - ִּוּן . Результатом є слово 'תזכיר' – 'доповідна записка; меморандум'. Навіть якщо мішкаль включає в себе звуки до і після кореня, їх все одно розглядають разом з інфіксом, адже афікси є нероздільними.

Існують випадки, коли внутрішня флексія мішкаля зв'язується з коренем, утвореного зі слів іншомовного походження. Бен-Єгуда створив слово - מברש 'щітка'. У такому неологізмі корінь שרב синтезований з англійського слова "brush" та скомбінований з мішкалем מְִִּוּן / מְִִּוּן . Отже, по суті, відбувається так звана адаптація по звучанню до івритських слів. Іншим способом створення іменних слів є додавання суфікса до основи. Науковець Рафаель Нір при вивченні питання словотворення сучасного івриту визначив, що в івриті наявні такі суфікси (מילים שחידש אליעזר בן-יהודה).

- תי – суфікс [-it] додає до кореня зменшено пестливе значення. Наприклад, зв'язуючи цей суфікс з коренем כף – ложка – отримуємо слово 'чайна ложечка' - כפית;

- אַ – суфікс [-ai] є морфемою, що надає кореню значення носія дії. Слово מלון – словник, лексикон – у поєднанні з цим суфіксом набуває форми מְלוֹנָאִי та значення “лексикограф, створювач словників”;
- תּוּ – суфікс [-ut] служить для утворення абстрактних іменних слів. З лексеми תּוּדָה – на самоті, самотньо – будується слово בדידות , що означає “самотність”. За умов цього суфікса також прикметники можуть синтезуватися в іменники: прикметник רציני (“серйозний”) перетворюється у іменник “серйозність” – רתוניצ;
- אָ – суфікс, який додається до назв професій та видів діяльності: שחקן - актор; боягуз - פושן;
- ון – для позначення речей: арифметика חשבון , паспорт דרכון;
- יו – бібліотека - ספרייה, булка - לחמנייה.

З додаванням суфіксів звукові особливості слова можуть змінюватися, згідно з фонетичними нормами мови. Це також залежить від присутньої зміни положення наголосу у слові, що в мішкалях припадає на останній склад.

Усі наявні суфікси можуть бути скомбіновані з коренями/лексемами іншомовного походження. Завдяки цьому процесу не семітські основи набувають івритського звучання.

Івритського словотвору також не існує без префіксів:

- מֶ – еквівалентом значення цього префікса є закінчення –метр українській мові.
- אֶ – значення "-одно-"
- רַ – значення перебільшення, великої кількості, високого стану;
- אֵ – негативна частка;
- שְׁ – значення “–дво”;
- תַּ – під;
- קֶ – перед; до;
- כֹּ – все;
- בֵּ – між.

Такі префікси, як правило, приєднуються до кореня за допомогою дефіса. Нові лексеми івritу можуть бути створені шляхом поєднання двох (або іноді

декількох) основ. Існують два варіанти такого з'єднання: або дві основи “вростають” одна в одну, утворюючи одну цілу лексему; або такий розвиток подій неможливий, та в результаті цього утворюється сміхут. Сміхут – це неузгоджене означення, утворене двома іменниками, або іменником та прикметником, що має логічну конструкцію. Перше слово сміхута може змінюватися, залежно від роду та його множини.

Поповнення івритської лексики не може обійтися і без запозичень іншомовних основ. Хоча на сьогоднішній день іде боротьба з іншомовними словами, деякі лексеми все ще активно використовуються в сучасній розмовній мові. Деякі іншомовні основи залишаються в своїй оригінальній формі, в той час як інші можуть гебраїзуватися (за допомогою суфіксів, наприклад).

Дієслова івриту також не обходяться без уваги словотвору. Існує два варіанти утворень. Перший спосіб можна порівняти із творенням іменних слів за допомогою мішкаля, але модель дієслів має назву “бін’ян”, або ще його називають “породою”. В таких випадках певний корінь підставляють у бін’ян, у якому він досі не використовувався. Слід зазначити, що таким чином талмудичний корінь набуває нового значення, утворюючи собою нове слово, у значенні якого він ще не з’являвся, адже тоді таких значень не існувало зовсім. Такі неологізми є внутрішньомовними і не створюються “з нуля”. В івриті наявні два типи порід: легкі (“пааль”) та важкі (“піель”, “пуаль”, “гітпаель”), а також бін’яни “гіфіль”, “ніфаль”, “гуфаль”.

Другий спосіб дієслівного словотворення полягає у інновації дієслівних коренів. Цей процес являє собою використання певного кореня в якості дієслова, навіть якщо до цього цей корінь навіть відношення не мав до функції дієслова. Тобто, наприклад, дієслово שִׁוּק shivek – “виставити на продаж”) було утворено за пороною “піель” від іменника שׁוּק shuk – “базар”), що раніше ніколи не використовувався в дієслівних бін’янах. Подібним чином дієслова можуть утворюватися від прикметників, займенника чи прислівника. Також у творенні дієслів застосовуються корені несемітського походження חִידוּשׁ מִיְלִים (חִידוּשׁ מִיְלִים) (בעברית).

Висновки до Розділу 1.

Отже, можна зробити висновок, що словотвір – це той розділ мовознавства, що вивчає словотвірні відношення у певних мовах. Твірна основа лексеми поєднується з формантом (префіксом, суфіксом, постфіксом, конфіксом тощо), утворюючи нову складнішу лексему та збагачуючи тим самим лексичний запас мови. творення неологізмів івриту стосується іменних слів та дієслів. Словотвір іменних слів відбувається за рахунок сполучення коренів з різними формами мішкалів, що надають утвореній лексемі, корінь якої може бути біблійним, нових значень. Також творення нових слів може відбуватися за рахунок додавання префіксів та суфіксів, завдяки яким утворюються неологізми з новими значеннями. Поповнення лексики не обходиться і без запозичень. Несемітські слова можуть бути або скальковані, або корені можуть надаватись “івритській обробці”, тобто чужоземний корінь буде сформований таким чином, щоб кінцева лексема походила на івритське слово.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСИ ІВРИТСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ, ЯК СКЛАДОВА ВІДРОДЖЕННЯ МОВИ ІВРИТ

2.1 Філологічна діяльність єврейської інтелігенції та процес відродження мови іврит

Словотворчі процеси в сучасному івриті відбувалися за допомогою праці єврейської інтелігенції, яка у ревіталізації івриту вбачала не лише відродження мови як такої, а й відродження івритомовної культури та суспільства. “Іншими словами, не лише іврит був сформований молодим ішувом, але й іврит сформував сам ішув”, як зазначає Харшав (2008). Будь-який неологізм має своє соціальне та суспільне підґрунтя. Основним елементом у творенні лексем є база. Сутність успішного івритського словотворення заключається у постійним співіснуванням з двома важливими механізмами: базова мова індивіда та базова мова суспільства. Завдяки механізму базової мови суспільства з’являється можливість нововведень у інших(новоутворених) сферах життя. Тобто, з

розвитком різноманітних галузей, таких як законодавчі області, освіта, збройні сили та армія, сільське господарство, театр, література тощо, формується певна система, яка неодмінно потребує своєї особливої лексики, підґрунтям якої була б та сама базова мова суспільства. Базова мова є об'єднуючим інструментом, адже при відродженні ізраїльської нації етнічне питання стало дуже важливим, а отже має існувати мова, якою б користувалося усе суспільство.

Варто відмітити, що базова мова також не ігнорує і іншомовні слова, які в тому чи іншому вигляді поглинаються у різні сфери життя, чи то музика, чи то технології, чи то наука. При цьому, на початкових стадіях івритського відродження представники інтелігенції ставилися до іншомовного впливу досить негативно. Вважалося, що іншомовна лексика “опоганює нашу священну мову” (Гурі, 1984, с.91). Але, все ж таки, не варто забувати, що використання іншомовних слів супроводжувало відновлення івриту. Більше того, деякі запозичені лексеми просто прийняли внутрішню флексію, що характерна івриту, це стосується здебільше дієслів: מְדוּפְלָם – дипломований.

Завдяки філологічній діяльності представників єврейської інтелігенції історичний виклик відродження мови іврит в Ерец Ізраель не був проігнорований, хоча на той час деякі науковці та діячі культури, як Шимон Бернфельд, вважали, що іврит не може грати роль розмовної мови, адже такого не відбувалося ще з жодною мовою світу. Така мова, як іврит, сприймалася як інструмент релігійної та літературної сфер. Релігійна сторона єврейського суспільства боялися за майбутнє своєї священної мови в ролі розмовного інструмента, а маскілім вважали, що таке відродження івриту зіпсує красу “мови пророків”, наповнивши її варваризмами (Гурі, 1984, с. 76).

Одним з тих людей, які керувалися жагою до відродження івриту був вчений періоду Гаскалі Еліезер Бен-Єгуда. Він був першим, хто бачив невід'ємний зв'язок між поверненням на рідну землю та повернення до рідної мови. Саме таким чином, на його переконання, народ міг досягти найвищого свого рівня життєдіяльності. Завдяки Еліезеру Бен-Єгуді та деяких особистостей, що разом з ним займалися тяжкою та безперервною працею, іврит досяг високого рівня як усного так і письмового свого розвитку.

Івритський словник постійно збагачується та вдосконалюється. Для свого словника Бен-Єгуда зібрав більше, ніж п'ятсот тисяч цитат з івритських писемних праць усіх часів. Він зробив акцент на утворенні тої лексики, якої не вистачало в мові.

Бен-Єгуда мав декілька джерел для івритських нововведень. По перше, джерелом слугували рідкісні Танахічні слова, або ж слова, значення яких точно не відомо. По друге, неологізми були утворені з лексем та коренів з інших писемних джерел, таких як Мішна або Талмуд. Іншим шляхом утворення слів були корені арамейського та арабського походжень. Також він користувався принципом звукової схожості зі словами європейських мов. Еліезер Бен-Єгуда вніс до іврити такі лексеми, як «лялька», «пістолет», «рушник», «велосипед», «щітка», «імміграція», «метелик», «ресторан», «літак», «мистецтво» тощо. Розбираючи його неологізми, можна відстежити які процеси словотвору Бен-Єгуда використовував у своїй праці (מילים שחידש אליעזר בן יהודה):

- פקקא – ‘пістолет’: Танахічне слово, взяте з дванадцятого вірша п'ятдесят четвертої частини Книги Ісаї:

”וְשִׁמְתִי פְדֻכָּד שְׁמֹשֶׁתֶיךָ וְשִׁעְרֶיךָ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל גְּבוּלֶךָ לְאַבְנֵי חֶפְזִי”

‘І пороблю із рубіну карнізи твої, твої ж брами з каміння карбункула, а всю горожу твою з дорогого каміння’. Отже, в початковому джерелі це слово мало значення ‘коштовного каменю “гранату”’, але за нововведенням Еліезера Бен-Єгуди використовується у значенні ‘пістолет’. З тим самим коренем існує дієслово פקקא “свердлити”, “бурити”.

- לשמל - ‘електрика’: ще одне слово, першоджерелом якого є Танах, а саме двадцять сьомий вірш першої частини Книги Єзекеїла:

”וַיֵּרָא כְּעֵין חֹשֶׁמֶל כְּמֵרָאָה אֲשֶׁר בֵּית לָהּ סְבִיב מִמֵּרָאָה מִתְּנִיּוֹ וּלְמַעְלָהּ וּמִמֵּרָאָה מִתְּנִיּוֹ וּלְמַטָּה רָאִיתִי כְּמֵרָאָה אֲשֶׁר וְנָגַהּ לוֹ סְבִיב.”

‘ І бачив я ніби блискучу мідь, на вид огню в середині його навколо, від виду стегон його й вище, а від виду стегон його й до долу бачив я ніби огонь та сяйво навколо нього.’ Отже, в цьому випадку слово мало значення “блиску”, але в сучасному івриті використовується як “електрика”. В івриті наявне дієслово з таким самим коренем породи פלש “електризувати”, ‘вдаряти струмом’.

- תשבץ – ‘кросворд’; ця ж лексема зустрічається в Торі, Книга Виходу (28:4):
וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַשָּׁן וְאֶפֶד וּמַעֲיֵל וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵץ מְצַנְפֶּת וְאַבְנֵט וְעֹשׂוֹ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֶחָיִד
וּלְבָנָיו לְכַהֵנוֹ לֵ"י”

'А оце ті шати, що вони зроблять: нагрудник, і ефод, і верхню шату, і хітон плетений, завій і пояс. І зробиш священні шати для брата свого Аарона та для синів його, щоб він був священиком для Мене'. Отже, в контексті першоджерела це слово використовувалося у значенні тканини у клітинку. До речі, і в сучасному івриті ця лексема використовується не лише у значенні 'кросворду', але і для позначення клітчатого візерунку.

- גלידה : ‘морозиво’; цей неологізм має арамейське походження, хоча в арамейській мові це слово має дещо інше написання, а саме ‘ גלידא ’ та перекладається як ‘лід’. Перейшовши в іврит, лексема набула значення ‘морозива’.
- דייל - ‘стюард’; ще одна лексема, яку Еліезер Бен-Єгуда вивів до івриту з арамейського слова ‘דילא’ , що перекладається як ‘слуга’, ‘соціальний робітник’.
- הגירה - ‘еміграція’; лексема арабського походження. Еліезер Бен-Єгуда використовував арабські корені та слова у тих випадках, коли ніякі з івритських джерел не пропонували певної лексики. В арабській мові дане слово звучить як [hij(i)ra] та має таке саме значення.
- רשמי – офіційний’; ще одне слово, яке Бен-Єгуда приніс в іврит з арабської мови. В арабській мові це ж слово читається наступним чином: [rasmi], перекладається як ‘офіційний’.
- פרווה - ‘хутро’; лексема арабського походження, яке Еліезер Бен-Єгуда виводив з арабського слова ‘хутро’ [farw].
- מבקשת – ‘зубна щітка’; цей неологізм має “англійське походження”, адже створений з англійського слова ‘brush` шляхом вбудови кореня מ.ו.ו.ת мішкаль в ברש.
- סבון - ‘мило’; слово, запозичене Еліезером Бен-Єгудою з французької мови, яке й в оригіналі звучить як [savon] та перекладається як ‘мило’.

- משבר – ‘криза’; в основі неологізма корінь שבר ‘ламати’, ‘руйнувати’, який скомбінований з мішкалем, що позначає певний інструмент, або процес/явище.

Отже, варто зазначити, що сам Бен-Єгуда не визнавав іншомовної лексики в івриті та боровся за винайдення івритських еквівалентів. В 1903 році Еліезер Бен-Єгуда видав свій малий словник, а з 1908 року почав працю над «Повним словником мови» (מילים שחידש אליעזר בן יהודה). У його словнику він намагався прибирати усі англіцизми, та навіть латинізми та грецькі слова. Хоча, все ж таки, повністю позбавити іврит іншомовних лексем неможливо, адже мова постійно вбирає в себе велику кількість неологізмів, основи яких є іншомовними. У 1889 році був створений Комітет мови іврит, який власне займався поповненням івритської лексики. Серед членів комітету були Еліезер Бен-Єгуда та Елін, що були засновниками, Н. Х. Тур-Сінай – президент Комітету, а в майбутньому й Академії мови іврит, Авраам Моше Лунц та Хаїм Хіршензон, які також є засновниками.

Ще однією людиною, членом Комітету, яка зробила свій вагомий внесок у перетворення іврити на розмовну мову був Нахман Бялік – поет, що народився в Україні та у 1924 році іммігрував до Ізраїлю. У своїй філологічній діяльності Бялік відзначився своїми технічними, музичними та вузькоспеціалізованими термінами (напр. терміни деревообробки) (חיים נחמן ביאליק).

- יבוא ויצוא – ‘експорт’ та ‘імпорт’: дві лексеми, введені Бяліком. Ці слова побудовані з коренів י.צ.א. та י.ב.א. за формою קָבַח;
- מענק - ‘премія’: лексема, утворена за допомогою приєднання префікса – מ до кореня ק.ג.ע зі значенням ‘гігант’. По такому ж принципу побудовані слова מעמד ‘положення, становище’, מעבר ‘прохід’ тощо;
- השראות - ‘індукція’: це слово, введене Бяліком, на сьогоднішній день використовується у формі השראה, в основному у значенні ‘натхнення’. У цій лексемі коренем виступає ש.ר.א, גִּזְרָא לִי, віддієслівний іменник бін’яна Гіфіль. Літера ‘א’ додається для забезпечення повноти та звучання слова;

- משלבת - ‘монограма’: лексема жіночого роду, коренем якої є ב.ל.ש зі значенням ‘поєднувати’, ‘схрещувати’, та яка скомбінована у модель (мішкаль) מְשַׁלֶּבֶת;
- תגובה - ‘реакція’: ще один неологізм Бяліка, що походить від дієслова породи Гіфіль ‘реагувати’ – להגיב – та утворене шляхом мішкаля תְּגוּבָה.

Хоча спершу Нахман Бялік не вірив у відродження іврити у якості розмовної мови (Рабін, 1984), він зіграв дуже важливу роль у цій місії. Слід зазначити, що для своїх неологізмів Бялік застосовував шляхи творення за допомогою мішкалів. Іноземні корені для своїх нововведень він переважно не використовував. Як і в Еліезера Бен-Єгуди, деякі неологізми не були прийняті мовою, але переважна кількість все ж таки збереглися в івриті. Лексика Бяліка досі широко використовується у багатьох сферах ізраїльського життя.

Варто згадати ще одного представника єврейської інтелігенції, що зробив внесок у відродження іврити. Це лексикограф, перекладач та член Академії, Авраам Евен Шошан, що народився у Росії та іммігрував до Ізраїлю в 1925 році. Авраам Евен Шошан хотів створити дитячий словник з ілюстраціями, але під час імміграції адаптував його під словник для іммігрантів. Його словник, виданий в 1948 році був революційним для історії мови. Ілюстрації до свого словника були зроблені самим Шошаном та деякими членами його родини (אברהם אבן שושן). В його словнику наявна велика кількість іншомовних слів, яких намагається позбутися носії мови. В такому випадку поруч з цими лексемами написані їх івритські еквіваленти. Така система є дуже зручною для людей, які в своїй розмовній мові прагнуть “відсікати” іншомовну лексику. Саме цим його словник відрізняється своєю цінністю (אברהם אבן שושן).

- תפקיד – ‘функція’ – лексема, побудована з кореня פ.ק.ד за мішкалем результату (або об’єкту) דִּי תִּפְקֵד , дієсловом цього кореня є לתפקד - ‘функціонувати’; у словнику слово написано з іншомовною лексемою ‘פונкציה’;
- זהבן – ‘іволга’ – ще одна лексема, корінь ב.ה.ז з перекладом ‘золотий’ який скомбінований в мішкаль קטלן , що використовується для позначення не лише професій, але й характеристики людини/тварини; в словнику подається з латинським еквівалентом ‘Oriolus’;

- טֹחַ – дєреза ‘ (рослина): в латинській – ‘Lucium’; така лексема згадується у 58 частині Тєгілім (псалми), вірш 10 у значенні ‘колючки/шипи’ :

”בְּטָרֶם יְבִינוּ פִּירְתֵיכֶם אֶטָּד כָּמוֹ חֵי כָמוֹ חָרוֹן יִשְׁעָרְנוּ”

- קָדַק – ‘курєк’: сєголятна лексема за моделлю, що позначає об’єкт дії, або його результат, в залежності від дієслова. У цій ситуації за цим коренем виступає дієслово קָדַק ‘стискати’, у породі Пієль.

Отже, словник Авраама Евен Шошана відрізняється своїм наповненням як неологізмів, так і їхніми іноземними еквівалентами. Для своїх нововведень він також використовував системи мішкалів. Евен Шошан працював над словниками для дітей, що користувалися неабияким успіхом, адже його праці широко використовувалися дітьми, адже були для них зрозумілими та доступними. Він також створював кросворди, заради того, щоб діти (та репатріанти) могли добре засвоювати для себе нову лексику та використовувати її в побуті.

2.2 Діяльність Академії мови іврит у процесах словотворення

На перших етапах свого державного розвитку єврейський народ стикався з серйозною проблемою нестачі слів. Бракувало не лише наукових термінів, назв в галузі механіки та електрики, назв представників флори та фауни, але й простих побутових речей, яких не так просто було вилучити з релігійних писань, які наповнені доволі виразною лексикою.

Через такий стан речей можна приблизно уявити з якими труднощами мали справу, які серйозно взяли у свої руки майбутнє мови іврит. У 1890 році була створена авторитетна організація Комітет мови іврит ועד הלשון העברית, засновниками якого були Елієзер Бен-Єгуда, що був лексикологом, Давид Елін - грамастик, професор середньовічної єврейської літератури; Авраам Моше Лунц – спеціаліст єврейської історії; равін Хаїм Хіршензон, що був дослідником Біблії і Талмуду. Ці представники єврейської інтелігенції проявляли неабияку ініціативу у перетворенні івриту на розмовну та зрозумілу всім мову, адже на той час

існувала потреба для спільної мови як для жителів Ізраїлю, так і для представників діаспори. З часом до Комітету приєднувалися й інші вчені.

На меті Комітет мови іврит мав, по перше, зробити іврит мовою спілкування в усіх сферах єврейського життя та, по друге, зберегти східний характер мови, тобто не забувати про її звукові особливості, словотворчі моменти та забезпечити мовну адекватність. До 1953 року (з урахуванням того, що Комітет припиняв свою роботу до 1904 року, що відновилася завдяки підтримці навчальних закладів. Дотримуючись цих принципів, члени Комітету вивчали давньоєврейську літературу в пошуках та творенні лексем, які б увійшли в побут. Лексика збагачувалася у всіх можливих сферах держави, що активно розвивалася: економіка, фізика, хімія, точні науки, археологія, медицина, технології тощо. Комітет також зазнавав критики з боку деяких представників єврейської інтелігенції, які вбачали в цьому проєкті «фабрику слів». Наприклад, єврейський публіцист, письменник та філософ Ахад га-Ам вважав, що лише письменники мають займатися створенням неологізмів.

Ще однією важливою розробкою Комітету було визначення граматичної та фонетичної баз івриту. Завдяки цьому були встановлені принципи правопису, пунктуації та граматичних основ, які застосовувалися на практиці у шкільних програмах. Варто зазначити, що ще однією метою-мрією Комітету мови івриту було перетворення в національну академію. З активним розвитком військової справи та науки вимоги до мови значно посилювалися. Створення термінології армії, флоту та авіації переходило на перший план. Дослідник мови іврит, семітолог та біблеїст Нафталі Херц Тур-Сінай наголосив, що створення Академії є дуже важливим кроком для держави, адже таким чином відроджена мова зможе контролюватися та відповідати всім потребам життя, а сама Академія буде мати всі повноваження для такого контролю. Таку заяву було передано до правління незабаром після проголошення незалежності.

Законопроект щодо створення на місці Комітету мови іврит Академії мови іврит був прийнятий в серпні 1953 року (Медан, 1984). На початку до складу Академії входили як члени Комітету, так і представники ВСО (Всесвітньої сіоністської організації) та держави. Після прийняття

законопроекту до Академії переходили такі повноваження та права, які офіційно перетворювали кожен її постанову в лінгвістичну норму. Ці норми застосовувалися в освітніх програмах, неологізми входили до словників.

Введення неологізмів здійснюються Академією таким чином, що при створенні термінів в областях біології, точних наук, авіації тощо, члени комісії радяться зі спеціалістами у той чи іншій сфері. Такий метод забезпечує професійний та науковий підходи до словотворчому процесу. Лише після засідань комісій, повторних перевірок та затверджень Академії, нововведення публікуються у відповідних джерелах. Чим більше розвиваються такі сфери держави як юридична справа, адміністративна область, спеціалізації на атомній енергії, тим більше це мотивує Академію на запровадження нових термінів та дефініцій у мову.

Важливою залишається тема розвитку івриту, в якому безпосередню участь бере сама Академія. Гострими проблемами постають вульгаризація та спрощення івриту, котрі можуть відбуватися, наприклад, через сленг або надмірне використання інтернаціоналізмів. У зв'язку з цим, варто виділити дві протилежні течії: пуристів (טהרני הלשון), котрі є представниками Академії та виступають проти іншомовних запозичень в івриті, всіляко збагачують лексичний склад неологізмами з суто івритських джерел; та тих, хто не приймають неологізми і широко застосовують інтернаціоналізми та сленг. Навіть деякі письменники дотримувались думки, що зі слегом іврит «живе». Ізраїльський поет та журналіст Хаїм Хефер заявив: «Мене нудить від мови Академії мови іврит».

Ізраїльських науковців турбує перспектива та тенденція до денормативізації мови та впровадження в неї іншомовних впливів, оскільки це спричиняє серйозні проблеми соціальної, психологічної та духовно-культурної сфер суспільства. На мою думку, такі побоювання науковців є слушними, тому що мова відображає стан етносу, нації, її етнотемпераменту, етносвідомості та манталітету.

Академія мови іврит займається не лише питаннями лексики. Багато роботи відводиться на граматику. Справа в тому, що біблійні та сучасні форми

івриту не завжди можуть збалансовано існувати. Також у новостворених слів можуть виникати проблеми в граматичних питаннях, і до того ж традиційна граматики не завжди притаманна живій мові, що викликає дискомфорт. Академія займається цими питаннями, адже тим же підручникам бракує достатнього рівня мовної компетенції, аби вирішувати лінгвістичні суперечки. До того ж, Академія займається правилами пунктуації. Тут вирішувалася проблема в тому, що правила, створені Комітетом, не були прийнятними, тому було надано перевагу англійській системі пунктуації (Медан, 1984).

Не залишається без уваги і консонантний правопис івриту, яким також займається Академія. Мається на увазі те, що біблійне письмо та письмо поезії відрізняються від написання газетного та книжкового івриту. Те саме стосується і транслітерації іноземної лексики та власних назв, що надто часто фігурує в мові.

Зрозуміло, що будь-які нововведення в області лексики мають свої місця публікації. Це спеціалізовані, професійні, вузькоспеціалізовані словники, списки термінів, які ведуться згідно з роком відкриття. Тобто, як було зазначено в підрозділі 2.2, існує перелік слів за роком «випуску» неологізмів та сфер їх використання. Наприклад, 2014 рік (חידוש מילים בעברית) відзначився своїми нововведеннями у таких областях як:

- Родинні зв'язки: з'явилися такі слова, як נכדן – 'онук брата/сестри'; חמש|חמש - син/дочка праонуків; 'сестра/брат – דוד רבתא|דוד רבה;
- Область харчування: מצלה – 'на вогні'; זלולת - 'фаст-фуд' (цікаве поєднання слів זלילה - 'обжерливість/жадібне поживання' та זול – 'поганої якості/дешевий/грубий');
- Медична сфера: חובלני – 'травматичний'; קהיוני – 'деменційний', תום וסת - 'менопауза', שקיפה - '-скопія';

А, наприклад, 2017 рік (חידוש מילים בעברית) включає в себе неологізми, що стосувалися економічної сфери, а саме сфери страхування :

- אסונה – 'катастрофа', неологізм був запропонований професором лінгвістики та філософії Аса Кашером;
- אבדן גמור – повна втрата/total loss';

- תחומיות - ‘територіальність’;
- גלות - ‘переселення’.

Тож, зручно не лише відслідковувати, які успіхи робила Академія у збагаченні іврити протягом років, але й помічати, які були особливості того чи іншого періоду в житті держави.

Також Академія на своєму сайті публікує статті, присвячені граматичним правилам та лексичним аспектам. Вони можуть бути дещо інтерактивними для засвоєння читачем нових правил.

Важливим проектом у якому бере участь Академія мови іврит є складання Словника мови іврит за принципом Оксфордського словника англійської мови, який має включати в себе історичні принципи кожного слова, дослідження великої кількості історичних документів, які ще не були науково розглянутими. Проектом керує головний редактор, професор Зеєв Бен-Хаїм.

Отже, в діяльності Академії метою є збереження основних словотворчих процесів іврити, а саме робота з коренями, їх використання в бін’янах та мішкалях, розвиток граматики та лексики. Академія мови іврит є надзвичайно важливим органом єврейської держави, який покладає всі свої сили на те, щоб іврит розвивався, збагачувався та був об’єднуючим фактором для населення Ізраїля, представників єврейської діаспори та всього світу.

Висновки до розділу 2

Івритський словотвір є основною складовою процесу ревіталізації іврити. Словотворчі процеси в сучасному івриті відбувалися завдяки праці єврейської інтелігенції, яка у ревіталізації іврити вбачала не лише відродження мови як такої, а й відродження івритомовної культури та суспільства. Сутність успішного івритського словотворення заключається у постійним співіснуванням з двома важливими механізмами: базова мова індивіда та базова мова суспільства. Окрім таких відомих постатей, як Еліезер Бен Єгуда, Нахман Бялік та Авраам Евен Шошан, які брали безпосередню участь у відродженні мови іврит та збагаченні лексичного складу, важливу функцію у постійній підтримці

та збагачення івриту виконує Академія мови іврит, що була створена задля розвитку, поширення та функціонування івриту в державі Ізраїль та поза її межами, а також для стандартизації та уніфікації лексичного, граматичного, синтаксичного та стилістичного аспектів мови.

РОЗДІЛ 3. МОВНА ПОЛІТИКА У ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ У ХХ СТ

3.1 Роль мовної політики у розвитку сучасного івриту

Процес формування держави включає в себе багато факторів: соціальна перебудова, розвиток економіки, внутрішніх та зовнішніх зв'язків та відносин, демократії та дипломатії та мовного аспекту життя. Кожна з цих сфер потребує чіткого та продуманого планування, певного напрямку дій та рішень. Лінгвістична гілка апарату державотворення також має своє так зване «мовне планування», що передбачає постійну роботу над кожними деталями. Так сформувалося явище мовної політики, принципом якої є офіційно встановлений набір правил використання та оформлення мови в межах держави.

Володимир Кулик (2021) зазначає, що явище мовної політики сприймається як дії держави, спрямовані на регулювання мовного вжитку в суспільстві. Автор робить висновок, що мовна політика в широкому сенсі - це сукупність рішень щодо правового статусу мов, їх функцій та форм ужитку в суспільстві; у вузькому сенсі це свідомі дії, що спрямовуються на зміну та збереження мовної поведінки й мовних уявлень. Згідно з одним з визначень у праці Роберта Л.Купера, мовна політика включає в себе рішення щодо навчання певній мові, її суспільного використання та ретельне формування мовних стандартів людьми/організаціями, що офіційно взялися займатися цими питаннями (Cooper, 1996, p. 31). Така політика є необхідною у країнах, які підтримують ідею того, що нація визначається своєю територією і мовою. Для державних діячів головною метою є забезпечення суспільної єдності та стабільності, ключовим інструментом якої є мова, котра забезпечує національну ідентичність та незалежність (Кулик, 2021, с.33). У випадку з Ізраїлем,

національно-державна ідеологія постановила ідеальний образ «одного народу, однієї землі та однієї мови». Єврейські націоналісти мали в основі ідею нерозривності між мовою та національністю. Саме мова була потужним інструментом просування націоналістичних рухів та принципів самоідентичності (Харшав, 2008, с.12).

За таку єдність боролися як державні, так і соціально-культурні органи влади. Сам Еліезер Бен-Єгуда стверджував, що задля розповсюдження івриту серед населення та для більш ефективного відродження розмовної мови варто користуватися такими апаратами, як газети та школи. У результаті цього підходу газета Га-Цві, чи Га-Ор ("הצב"י|"האור") мала свої позитивні відгуки, через які ця газета почала друкуватися у значних кількостях та розповсюджувати ідею мовного відродження, адже ця газета не читалася, а вивчалася (Feliman, 1973, р. 57). Так, наприклад, у 1893 році до загального користування увійшло слово «תפעת», 'грип', що було запропонованим Еліезером Бен-Єгудою замість слова французького походження «גריפה», що використовувалося раніше. Неологізм був викликаний епідемією грипу тих часів, що став причиною смертей великої кількості людей. Еліезер Бен-Єгуда взяв за основу італійське слово «influenza». (תפעת - האקדמיה ללשון העברית - שפעת). Застосувавши мішкаль תפלת, що використовується для позначення хвороб, з кореня ע.פ.ש, що має значення 'впливати' було утворено неологізм תפעת.

Схожої практики дотримувався Давид Бен-Гуріон, що разом зі Шмуелем Фуксом та Шломо Цемахом створив курс по вивченню івриту, що мала назву «Товариство Езри». У такому товаристві могли навчатися івриту діти з бідних сімей, а також самі діти навчали своїх батьків мові, що навіть завдяки цьому потрапляла в діаспору, робивши іврит розмовною мовою багатьох євреїв (Gurion B. «The Bible is our Mandate»). Але якщо схожа політика не виявлялася ефективною природними шляхами, у силу вступала політика нав'язування мовних ідей та принципів. Так, наприклад, жителям Палестини, що вододіли ашкеназькими діалектами івриту, насаджували сефардську вимову (Харшав, 2008). Володимир Жаботинський писав, що «Мова - це душа нації. І як піансіт або скрипаль працюють над сонатою, котру збираються публічно виконати, так

кожен має плідно працювати над своєю вимовою». Важливо було позбавити іврит будь-яких акцентів та створити мовну норму, адже ті, хто вчитимуть іврит, прагнутимуть наблизити його до своєї рідної мови, чи то російської, чи то їдишу, чи то іспанської. Водночас, Жаботинський виступав проти сефардської вимови в івриті, оскільки не приймав «арабський стиль фонетики івриту» (*Мир Жаботинського, Фонетика иврита*, 1992, с. 452). Його пропозиції івритської фонетики базувались на прагненні до, скоріше, європеїзації івриту, ніж до його «арабізації», тобто, наближення до близькосхідних стандартів та норм, навіть не дивлячись на те, що іврит та арабська є семітськими, а отже, близькими мовами. (*Мир Жаботинського, Евреи и арабы с точки зрения фонетики*, 1992) «Я, наприклад, впевнений, що загальний звуковий вигляд, «просодія» давньоєврейської мови був набагато схожий на фонетизм мов Греції та Риму, ніж арабська». На його думку важко в принципі відтворити давню єврейську фонетику, особливо зважаючи на тенденцію до фонетичного спрощення мови, наприклад, з точки зору оголосок, котрі вже не мають своєї звукової різнобарвності та специфіки, хоча їхня кількість та варіативність залишається діючою досі. Кількість графічного зображення оголоски [a] нічого не змінює в однаковій вимові цього звуку, хоча при фонетичному аналізі лексем важливість довгих, коротких та надкоротких звуків залишається незмінною і надає можливість зрозуміти морфологічні особливості мішкалів та інших словоформ. Для Жаботинського втрата цього «фонетичного багатства» є негативним аспектом розвитку сучасного івриту і може призводити до сірості мови.

Характерними рисами правильності івриту для Жаботинського були сильний дагеш та «рухомий шва», що було взято до уваги багатьма педагогами та філологами, особливо в період 1950х років, коли зростали масштаби єврейської. До того ж, Зеев Жаботинський не приховував свого прагнення наблизити іврит до європейських стандартів та норм, зробити іврит милозвучним саме європейському вуху, але не арабському, бо, на його думку, саме такий іврит є схожим до його стародавнє звучання, ніж гортанний арабський. Жаботинський в своїй роботі «На лінгвістичні теми» писав, що іврит

не було відроджено з об'єктивних причин, а з бажання та особистих рішень конкретних людей (в першу чергу, Еліезера бен-Єгуди).

Жаботинський прагнув танахізувати іврит, наприклад, заміною сполучника ׀ танахічним ׀ та ׀, використанням сміхутних форм замість ׀. Такі заміни урізноманітнили б мову, прибрати надмірну шиплячість та монотонність (Токаренко, с. 123). Володимир Жаботинський мав як своїх сторонників, так і тих, хто вважав його концепцію наближення івриту до європейськості та мов Середземномор'я помилковою. В той час, як він отримував підтримку від Іцхака Епштейна, ізраїльського мовознавця та педагога та Йосефа Клаузнера, єврейського історика та лінгвіста, він зазнавав і критики від просвітника Девіда Еліна.

Після важкого та плінного процесу «очищення» мовної складової держави, що могло виражатися і у досить жорстких методах, як, наприклад, у масових переселеннях народів, заборони іншомовної літератури (у ситуації з івритом заборони ідишських газет, чи взагалі розмовне користування цієї мови, що «різала слух» самого Бен-Гуріона (*The Jerusalem Post*)) наставав час не менш важкого процесу стандартизації та термінологічного формування мови. Всі ці процеси у сучасному розумінні мають назву «планування змісту мови». Таке явище мало багато злетів і падінь, які були викликані релігійними, національними чи етнічними факторами. Тому, планування змісту мови потребувало більш комплексного підходу, розробки стратегій, які б враховували впливи кожних перепон. До такого ж висновку «комплексного вирішення проблеми» прийшли й івритські відновлювачі, що виділили три стадії відродження мови іврит. Першою сходинкою був процес романтизації та возвеличення самого явища відродження івриту, що приписувалося та ототожнювалося Еліезеру Бен-Єгуді та заснованому Комітету мови іврит.

Другим етапом став процес деромантизації відродження, адже до уваги бралось те, що лінгвістичне відновлення не може бути ефективним в рамках однієї людини; також, відродження мало стосуватися освітніх закладів, що на той момент викликало труднощі через відсутність контактів; лише чотири відсотки євреїв Єрусалиму розмовляли івритом на 1914 рік, коли процес

відродження вже був достатньо розвинутою темою по всій країні; та значною перешкодою була припинення роботи Комітету мови іврит у 1891-1904 роках (Richard B.). Всі ці фактори вплинули на те, що третьою стадією розвитку відродження стало розуміння того, що лише за наявності централізованого управління всім процесом існуватиме шанс ефективного мовного планування. Саме такий внутрішній процес призвів до такого стрибка від використання палестинцями домінантного ідишу до повного панування івриту, що отримав статус державної мови.

Існують чотири мовних підходи, що є основою мовного планування (*Портал мовної політики*):

- 1) Лінгвістична асиміляція, що має на меті вживання та вивчення однієї панівної мови кожним членом суспільства;
- 2) Лінгвістичний плюралізм, що передбачає визнання та користування декількох мов у суспільстві (ще це явище має назву мультилінгвізму, або багатомовності (Харшав, 2008);
- 3) Лінгвістичне «просторіччя», що сталося з івритом, бо в основі лежить відновлення та розвиток корінної національної мови та її доведення до стану державної мови;
- 4) Інтернаціоналізація, що передбачає прийняття суспільством за офіційну нерідної, але загальнопоширеної мови (наприклад, прийняття англійської мови Індією).

Володимир Кулик (2021) поділяє мовне планування на планування статусу мови, що стосується її функцій в різних сферах та культурної прихильності до мови, та планування її корпусу, що включає в себе процеси стандартизації та культивування мови, поширення мовних норм серед суспільства, причому обидва процеси пов'язані між собою (с. 9). Для івриту процес ревіталізації передбачав насамперед корпусне планування на макро та мікро рівнях та лексичне кодифікування. На макро-рівні мовного планування як правило задіяні апарати влади, вирішуючи питання стандартизації, модернізації чи уніфікації мови, створення мовних академій, формування культурного коду та зв'язку з історичною спадщиною через мову; у той час як на мікрорівні

вирішуються вужчі питання, на кшталт функціонування мови в локальних сферах торгівлі, журналістики, засобів масової інформації, освіти тощо. Кодифікування мови спрямоване на розвиток та формалізацію мовних норм шляхом процесів стандартизації.

Моше Нагір (1998) виділяє щонайменше десять цілей мовного планування, серед яких мовне відродження, поширення мови, термінологічна уніфікація та стандартизація, мовне очищення, лексична модернізація, стилістичне спрощення, мовна підтримка, міжмовна комунікація та мовна реформа. Усім цим процесам передують певний набір причин та передумов. Розвитку ж іврити передбачало повернення єврейського народу до їх Землі, могутній вплив біблійного іврити, ініційоване відродження мови Еліезером Бен-Єгудою, певна «еластичність» іврити, що дозволяє лінгвістам вільно працювати з мовою та відновлювати її лексичну та граматичну складові та реальні мовні потреби суспільства, якому бракувало івритської термінології з розвитком держави.

Роберт Купер (1996), спираючись на дванадцять встановлених визначень «мовного планування», створив одне пояснення цього явища, що об'єднує їх всіх: «Хто що планує, для кого та навіщо?». Така система дозволяє словотворцям вивчати та знаходити найбільш ефективні та зручні способи для відродження мови. У відновленні іврити існують такі способи поповнення лексичної складової, як, наприклад, секуляризація, бібліїзація та архаїзація, що дозволяють використовувати власні внутрішні мовні джерела.

Процес мовного планування іврити включає в себе не лише вивчення священних писань та середньовічної літератури, але і мовне очищення, тобто позбавлення мови іноземних впливів та відхилень від норми та мовна стандартизація. Ще одним важливим моментом виступає лексична модернізація, що, по своїй суті, і є основною складовою частиною такого процесу, як секуляризація мови іврит.

Вже у другій половині XVIII століття був утворений єврейський ідейний рух під назвою Гаскала (‘הַשְׂקָלָה’), що в перекладі з іврити означає ‘просвіта’. Ідеологія Гаскали бачила саме світську освіту головним та правильним шляхом

до покращення становища єврейського сучасного суспільства. В області релігії провідним виступав реформізм іудаїзму, а у лінгвістиці з'явилася ідея відродження івриту. Також Гаскала вплинула на утворення політичного сіонізму. До того ж, цей ідеологічний рух сприяв зародженню діаспорного їдишизму та взагалі розвитку галахічної та ортодоксальної гілок як таких. Тож, період Гаскали причетний до всіх процесів мовної політики, адже саме починаючи з 1770х років Гаскала, що сама була ініційована європейським Просвітництвом, пробудила нові суспільно-культурні та політичні групи людей, які намагалися тим чи іншим способом зберегти єврейську націю, чи то в діаспорі, чи то в Ерец Ізраель (אתר האנציקלופדיה היהודית, השכלה).

3.2 Вплив процесу секуляризації на формування сучасного івриту

Явище секуляризації, з боку соціології, передбачає перетворення з плином часу релігійного суспільства на світське. Цей процес має свій відбиток і на лінгвістичному аспекті, залежно від історичних чи соціальних чинників. Секуляризація у мові виражається у «смісловому розширенні» (Ульман, 1963). Сміслове розширення полягає у принципі додавання до старого значення певної лексеми більшої кількості нових семантичних значень, які можуть не стосуватися релігійного контексту. Таким чином, наприклад, біблійна лексика має ширший діапазон значень через те, що з відновленням мови іврит з'явилася потреба у нових термінах. Це стало поштовхом до відхилення від первинного релігійного значення певних слів. Процес мовної секуляризації може бути викликаним і зовнішніми факторами. Мається на увазі втручання іншомовної лексики, що включає в себе утворення нових коренів шляхом запозичень.

Мовна секуляризація торкнулася багатьох мов світу, адже сучасне суспільство потребує сучасних рішень та змін. Але в івриті цей процес має дещо специфічний характер. Справа в тому, що процес секуляризації івриту є не еволюційною особливістю, а революційною, адже розвиток івриту на певному етапі свого існування відбувався не природним шляхом, а шляхом його штучного відновлення та перетворення на розмовну мову. Це дає можливість

відслідковувати приблизний чи точний момент зміни семантичного наповнення тої чи іншої лексеми. Також важливим є те, що в світському середовищі деякі релігійні значення слів можуть бути зовсім втрачені, на відміну від релігійного суспільства, де співіснування і біблійного і секулярного значень цілком є можливим. Тож, в івриті можна виділити три стадії розвитку певної лексеми, або цілої фрази:

- перша стадія полягає у секулярному значенні слова у самій Біблії або післябіблійній літературі;
- друга стадія - з розвитком, наприклад, івриту Мішни, чи івриту середньовіччя, слово/фраза протягом століть набувала лише релігійного наповнення;
- і третя стадія відбувалася протягом періоду відновлення мови іврит, коли слово/фраза зазнавали ресекуляризації, але необов'язково набували первинного значення (з першої стадії) (Hadassa, 1992).

Через такі три етапи пройшла лексема חַרִיטָה з коренем .ר.ת.ש. Сам корінь є біблійним та має значення 'світанку'. У Мішні такий корінь використовується у вигляді слова "חַרִיטָה" та перекладається як 'ранок'. Мішнаїтське використання знайшли такі вирази, як "כַּף חַרִיטָה" ('сніданок') та "תְּפִילַת חַרִיטָה" ('ранкова молитва'). Пізніше, «шахаріт» набув значення лише релігійне - молитва (ранкова). А вже у відновленому івриті, ця лексема застосовується у секулярному значенні «ранок», та зустрічається у сміхутах "הַצֵּג חַרִיטָה" - 'ранкове шоу (рос. 'утренник')', "חַרִיטָה מוּזִיקָלִית" - 'ранкова музична програма/вистава'.

Останній приклад «програми/вистави» має амбівалентне значення, що, в залежності від контексту та певної суспільної групи, сприймається по-різному. Сміхут "חַרִיטָה שַׁבַּת" у світському середовищі розуміють як 'вистава у суботній ранок', але в общинах та релігійних школах цей вираз сприймають саме як 'ранкова молитва у Шабат'.

Гілад Цукерман та Азан Ядін (2009) виділяють два типи секуляризації - нейтральна та маніпулятивна (с. 8,11). Мається на увазі присутність ідеології у цих двох типах. За семантичною секуляризацією не завжди стоїть ідеологічний

підтекст, адже сам термін досить багатогранний, аби розуміти його лише за такими мотивами. Саме тут і виникає ця небезпечна грань, що і лягає в основу мовної політики секуляризації, адже, як вже було зазначено, революційний характер секуляризації івриту, що виконувався лінгвістами епохи сіонізму, значно вплинув на сприйняття цього способу творення неологізмів.

До способів ідеологічно-нейтральної секуляризації належать: фоносемантичне зіставлення, калькування (або запозичення), семантична зміна релігійних явищ та інструментів, (смиловий «зсув»), інші семантичні зсуви та «виживання» найбільш підходящого варіанту. Природа останнього способу є досить амбівалентною, адже його можна віднести і до маніпулятивної секуляризації. Тож, варто на прикладах лексем розглянути все по черзі.

1. Фоносемантичне зіставлення розуміють як утворення складеного неологізму, тобто поєднання в ньому фонетики (за вираженням), семантики (за значенням) та навіть психолінгвістики (за емоційною складовою терміну). Фоносемантика також тісно пов'язана з історією мови, так як її походження та зв'язок з іншими мовами суттєво впливає на всі перелічені аспекти. Предметом фоносемантики є звукообразотворча система мови (Воронін, 2006, с. 21). Це має визначну роль у лінгвістиці та мовному відродженні, адже важливим є не лише фонетичне володіння мовою її прямими носіями, що полягає у розумінні «зв'язку між звуком та його значенням». Принциповим моментом є те, що такий втрачений (у малих або значних відсотках) зв'язок протягом історії використання мови може бути відновленим шляхом етимологічного аналізу. За Цукерманом, фоносемантичне зіставлення - це, по суті, неологізм, що зберігає як значення, так і приблизну фонетичну складову, спираючись на попередньо існуючі слова або корені.

- фоносемантичного зіставлення зазнало слово אָרַץ . Коренем цієї лексеми виступає 'ר.ל.' зі значенням 'вказувати, давати накази'. У Біблії це слово має значення, власне, 'збору релігійних законів (закон божий, Тора)', що їх надав Бог народу Ізраїля. Таке значення простежується від книги Виходу, до Псалмів:

"תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם." (שמות יב:מט)

«Один закон буде для тубільця й для приходька, що мешкає серед вас.»
(Вих. 12:49);

"כַּחֲטָאת כְּאִשָּׁם תּוֹרַה אַחַת לָהֶם הִכְהִן אֲשֶׁר יִכָּפֵר בּוֹ לֹא יִהְיֶה" (ויקרא ז:ז)

«Як про жертву за гріх, так само про жертву за провини закон їм один: священникові, що очистить нею, йому вона буде.» (Лев. 7:7);

‘תורה’ у цьому перекладі у Танаху зустрічається у формі сміхутів:

"תורת יהוה תמימה, משיבת נפש" (תהילים יט:ח)

«Заповідь Господа чиста, вона очі просвітлює» (Пс. 19:8);

"וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר--לְהַבִּיא אֶת-סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה, אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה אֶת-יִשְׂרָאֵל" (נחמיה ח:א)

«І сказали учителеві Ездри принести книги Мойсеєвого Закону, що наказав був Господь Ізраїлеві» (Неєм. 8:1).

Також у Танаху, книзі Ваїкра ця лексема має значення «вчення, інструкції», що також використовується у сміхутах:

"צו אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-בְּנָיו לֵאמֹר, זֹאת תּוֹרַת הָעֵלֶה" (ויקרא ו:ב)

«Накажи Ааронові та синам його, повідаючи: Оце закон цілопалення»
(Лев. 6:2);

"דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בְּנָיו לֵאמֹר, זֹאת תּוֹרַת הַחֲטָאת" (ויקרא ו:יח)

«Промовляй до Аарона та до синів його, говорячи: Оце закон про жертву за гріх» (Лев. 6:18).

В цьому слові іде фоносемантичне зіставлення зі словом ‘theory’ - (תיאוריה). Це могло ініціювати те, що у сучасному івриті слово ‘תורה’ має значення ‘теорії’. Прикладом вживання такого перекладу є תורת היחסות של - ‘Теорія відносності Енштейна’, תורת ההסתברות - ‘теорія ймовірності’, תורת כבידה קוונטית - ‘теорія квантової гравітації’, תורת משחקים - ‘теорія ігор’ тощо.

Ще одним розповсюдженим використанням такої лексеми є сміхут תורת, що перекладається як ‘військова тактика’.

- наступним прикладом схожої секуляризації є лексема "סמל". В Біблії це слово має ритуальне значення, як ‘предмет поклоніння ідолам/предмет ідолопоклоніння’:

”פֶּן תִּשְׁחָתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנֹת כָּל סִמָּל תְּבַנִּית זָכָר אוֹ נְקֵבָה.” (דברים 17:16)
„Щоб ви не зіпсулися, і не зробили собі ідола на подобу якогось боввана
зображення самця чи самиці» (Втор. 4:16);

В сучасному івриті це слово має звичайне значення «символу», що фоносемантично зіставляється зі словом «symbol», що також перекладається, як «символ». Від цього ж кореня ‘ל.מ.ס’ утворено дієслово бін’яну Піель ”לסמל” - ‘символізувати’.

Отже, існують слова, що під процесом секуляризації підлягають фоносемантичній подібності до вже існуючих коренів та слів, що фігурує у інших мовах.

2. Наступним видом нейтральної секуляризації є прийом калькування. Принцип полягає в тому, що в інших мовах секуляризувалися слова, що мають прямі семантичні паралелі з івритськими лексемами, спричиняючи таким чином секуляризацію.

Слово ”קָרָבן” має корінь ב.ר.ק, що в бін’яні Гіфіль має релігійне значення ‘приносити жертву’, але в Танаху ще з’являється слово у мішкالی קטלן, утворюючи значення «жертва жертвоприношення» (в сучасному івриті це слово має форму ”קורבן”):

”דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרָבן לַיהוָה מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֵת קָרְבָּנְכֶם” (ויקרא 1:2)

«Промовляй до Ізраїлевих синів та й скажеш до них: Коли хто з вас принесе жертву для Господа зо скотини, то з худоби великої й худоби дрібної принесете вашу жертву» (Лев. 1:2);

Така сама ситуація відбулася зі словом ‘sacrifice’, що в європейських мовах має значення «приносити в жертву/жертва», але не несе в собі релігійний підтекст.

Ще одним прикладом калькування є івритське слово ”כֹּהֵן”. В Танаху це слово означає ‘важливу посаду священика כוהן’, ‘служба священика під час молитви/священослужіння’:

”הַמַּעֲט מִכֶּם כִּי הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעַדְת יִשְׂרָאֵל ... וּבְקִשְׁתֶּם גַּם כֹּהֲנֵה” (במדבר 10, ט–י)

«Чи вам мало, що Бог Ізраїлів відділив вас від Ізраїлевої громади...а ти будеш домагатися ще й священства?» (Чис. 16:9-10)

У Мішні це слово має значення ‘група священників (група коенів)’, ‘посада священника’. Сьогодні ж כהונה/כהן - це ‘висока/важлива посада; виконання певних посадових задач’, або ж трактується як ‘термін праці людини на певній посаді’ (2013р.). Така ж ситуація відбулася зі словом «office», що мало релігійне значення ‘церковна служба/священослужіння’, але секуляризувалося до значень ‘посада’, ‘управління’, ‘бюро’ (Yadin, Zuckerman, 2009, p. 7).

Отже, існує ще один спосіб нейтральної секуляризації - це калькування, у якій простежується чітка паралель з секуляризованою лексикою інших мов. Іноді обидва значення, релігійне та секулярне, можуть вживатися у спілкуванні, залежно від контексту.

3. Семантична зміна у релігійних приладдях - ще один вид нейтральної секуляризації. Сутність полягає у розширенні значень інструментів, які в епохи Храмів слугували у релігійних ритуалах.

Прикладом такого семантичного зсуву є "כַּף". В Танаху має значення «ритуальної сковороди»:

וְעָשִׂיתָ קְעָרָתָיו וְכַפֹּתָיו, וְקִשׁוּתָיו וּמִנְקֵיתָיו, אֲשֶׁר יִסֹּף, בָּהֶן; וְזָהָב טָהוֹר, תַּעֲשֶׂה אֹתָם" (שמות כה:ט)

«І поробиш миски його, і кадильніці його, і чаші його та кухлі його, щоб ними лити, зо щирого золота їх ти поробиш» (Вих. 25:29).

В сучасному івриті це слово відоме всім, як звичайна ложка або чаша на терезах.

Танахічне слово "כִּיּוֹר" має значення «умивальна чаша (у Храмі)»:

וְאֶרְבָּעָה אֹפְנֵי נְחֹשֶׁת לְמִכּוֹנֵה הָאֲחֵת, וְסָרְנֵי נְחֹשֶׁת, וְאֶרְבָּעָה פַּעֲמֹתָיו, כְּתֹפֶת לָהֶם; מִתַּחַת לְפִיר הַכְּתָפוֹת יִצְקוּת, מֵעֵבֶר אִישׁ לַיּוֹת" (מלכים א ז:ל)

«І чотири мідяні кола для однієї підстави та мідяні осі. А на чотирьох рогах їхні рамена, під мідницею рамена литі, з кожного боку китиці» (1 Цар. 7:30).

Сьогодні ця секуляризована лексема - всім знайомий вмивальник.

Тож, в цьому випадку, секуляризації зазнають релігійні приладдя, що їх потребували для використання у побутовій лексиці новітнього івриту.

4. Існують лексеми, що зазнали інших семантичних зсувів:

- "טהור". В Танаху перше значення цього слова - ритуально чистий, антонім слову "טמא" - ритуально нечистий, спалюжений. У книзі Левіта 4:12, 7:19, 10:14, 13 зустрічається багато словосполучень з використанням лексеми у цьому значенні:

"והוציא את-כל-הפר אל-מחויץ למתנה אל-מקום טהור"

«І всього бичка винесе поза табір до чистого місця»;

" וְאָכְלֹתֶם אֹתָהּ, בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, כִּי חֻקָּה וְחֻק-בְּנֵי־הוּא, מֵאִשֵּׁי יְהוָה: כִּי-כֹן, צִוִּיתִי. וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפֵה וְאֵת

שׁוֹק הַתְּרוּמָה, תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר--אֹתָהּ, וּבְנֵי־הָאֱמֻנָה אֹתָהּ: -

«І будете їсти її в місці святому, бо вона уставова пайка твоя й уставова пайка синів твоїх з огняних жертв Господніх, бо так мені наказано. А грудину колихання та стегно приношення будете їсти в місці чистому, ти й сини твої, та твої дочки з тобою»;

"וְהַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר-יִגַע בְּכָל-טָמֵא, לֹא יֵאָכֵל--בְּאֵשׁ, יִשָּׂרֵף; וְהַבֶּשֶׂר--כָּל-טָהוֹר, יֵאָכֵל בְּשָׂר"

«А те м'ясо, що доторкнеться до чогось нечистого, не буде їджене, на огні б

спалене. А м'ясо чисте кожен чистий буде їсти м'ясо"

"וְרָאָה הַכֹּהֵן, וְהִנֵּה כֶסֶתָהּ הַצָּרְעַת אֶת-כָּל-בְּשָׂרוֹ--וְטָהַר, אֶת-הַנֶּגַע: כָּלֹּ הַפֶּה לָבֹן, טָהוֹר הוּא"

«І огляне священик, а ось проказа та покрила все тіло його, то він визнає за

чисту ту болячку: вся вона перемінилася на білу, чиста вона»

Ще одне «чисте» значення лексеми "טהור" синонімічне слову "מזופך", що означає 'без домішок'. Слово в такому значенні зустрічається у Танаху у книзі Виходу та Чисел:

"וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמִחוּץ תִּצְפְּנוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זָר זָהָב סָבִיב." (שמות כה:יא)

«І пообкладаєш його щирим золотом зсередини та іззовні. І зробиш вінця

золотого навколо над ним»

"וַיַּעַשׂ אֵת הַכֶּלִים אֲשֶׁר עַל הַשְּׁלֶחָן אֶת קְעֻרָתוֹ וְאֵת כַּפְתָּיו וְאֵת מִנְקִיתָיו וְאֵת הַקְּשׁוֹת אֲשֶׁר יָסַף בָּהֶן זָהָב

טָהוֹר" (שמות לו:טז)

«І поробив він ті речі, що на столі: миски його, і кадильніці його, і кухлі його та чаші його, що ними лито, золото щире».

У сучасному івриті словосполучення "זהב טהור" широко використовується в такому значенні 'чистого золота, золота без домішок, інших металів'. Також

таке значення розповсюджується на словосполучення "כסף טהור", тобто 'чисте срібло', або ще має переклад, як 'стерлінгове срібло'.

Метафоричне значення словосполучення "זהב טהור" у сучасному івриті трактується, як 'добродушний' та 'чесний'.

Лексема "טהור" з процесом секуляризації набула широкого використання у словосполученнях, що не несуть за собою релігійний підтекст:

- סיכון טהור - 'чистий ризик (pure risk)', неологізм 2016 року, створений - Академією мови іврит та доданий до словнику термінів страхування;
- מוצר ציבורי טהור - 'благо громадського вжитку/суспільні блага';
- גזע טהור - 'чистокровна порода (pure breed)'.

Секуляризації зазнавали не лише окремі лексеми, а і певні вирази, що в залежності від середовища використання розуміються по-різному.

Досить цікавий приклад такого словосполучення - "אורים ותומים". Саме Танахічне значення цього виразу досить складне, адже скоріше за все, таку назву мав спеціальний «предмет», чи «атрибут», що слугував нагрудним знаком першосвященика. Цей атрибут з'являється у книзі Виходу:

"וַיִּתֶּם אֶל-חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט, אֶת-הָאֹרִיִּם וְאֶת-הַתְּמוּמִים, וְהָיוּ עַל-לֵב אֶהְרֹן, כְּבָאוּ לִפְנֵי יְהוָה" (שמות כח:ל)

«І даси до судного нагрудника урім та туммім, і будуть вони на Аароновім серці при вході його перед Господне лице»

З цього випливає, що урім та туммім використовувалися у релігійних цілях для встановлення божественної волі. Першосвященик разом з урім та туммім становили собою певну «інфраструктуру», чи апарат, що відповідав на складні питання, або був як провідник між людиною та Богом. Іншими словами, коли людина, представши перед Богом, зверталася до першосвященика з питанням, урім та туммім відповідали на нього.

В сучасному івриті це словосполучення секуляризувалося від свого біблійного значення, і застосовується для позначення 'авторитетної людини, що є спеціалістом своєї справи, і до неї звертаються із будь-яким запитаннями що стосується її області спеціалізації:

"אני ממליץ לך לשאול את אלישבע, היא "אורים ותומים" בעסק כזה"

«Я пропоную тобі запитати Алішеву, вона в такому бізнесі справжній професіонал».

Якщо розібрати це словосполучення на складові, то ми отримаємо "אור" від "אורים", що має значення 'світла', та "תום" від "תומים", що означає 'чесність, прямота, праведність'. Таке застосування ця фраза знайшла у девізі (на емблемі) Єльського університету в Америці: "אורים ותומים" - «Lux et veritas», що перекладається як «Світло та Істина».

5. «Виживання» найбільш гідного варіанту - черговий процес секуляризації, назва якого говорить сама за себе. З плином часу лексема може зазнавати семантичних змін, з яких приживалася найвживаніша, чи найактуальніша версія:

у Мішнайтському івриті 'місце язичницьких зборів', чи 'щорічна - יָרִיד • ярмарка', що була присвячена ідолопоклонінню. Сьогодні ж цеє слово залишилося у секулярному значенні 'ярмарка', що не має в собі негативного ідолопоклонінного підтексту.

В Танаху таке слово має значення 'закінчення свята', конкретно у книзі - עֲצֵרָת •

Левіта (23:36) воно згадується по відношенню до свята Сукот: "שְׁבַעַת יָמִים, תִּקְרְבוּ אֶשָׁה לַיהוָה; בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָּכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אֶשָׁה לַיהוָה, עֲצֵרָת הוּא--כָּל-מְלֶאכֶת עֲבֹדָה, לֹא תַעֲשׂוּ" - «Сім день будете приносити огню - עֲצֵרָת жертову для Господа; восьмого дня святі збори будуть для вас, і принесете огню жертову для Господа; це віддання свята, жодного робочого зайняття не будете робити»

Через те, що таке релігійне значення «завершення свята» передбачало принцип скупчення людей задля приношення жертові, у сучасному івриті ця лексема залишилася у значенні 'мітингу/асамблеї'. За період відновлення івritу ця лексема стала використовуватися у наступних сміхутах "עצרת שרים" - 'асамблея міністрів' (1857р.), "עצרת המפלגה הלאומית" - 'національні партійні збори' (1895р.), "עצרת אבל" - 'траурний мітинг' (1943р.) (עצרת - עברית - ללישון עברית).

Тож, нейтрально-ідеологічна секуляризація - процес секулярного семантичного перетворення лексем, що в результаті не викликає суспільну напруженість та не містить релігійно-вигнанські аспекти мовного планування.

Така секуляризація може відбуватися фоносемантичним зіставленням, семантичним зсувом, що стосується різних рівнів лексичної складової мови, та «виживанням найсильнішого» з версій значення слова.

Зовсім іншу картину створює другий спосіб секуляризації - ідеологічно-маніпулятивний. У цьому випадку семантичні зміни в лексичній складовій несуть за собою гостру (або помірну) реакцію різних прошарків суспільства. Через це можуть виникати конфлікти між релігійними та світськими сторонами, адже виникає питання навмисної секуляризації сіоністами суспільства, аби вивести «нового єврея». Реакція проявляється в тому, що в іншомовних джерелах державну мову Ізраїля називають двома способами: власне, іврит (Hebrew) та ізраїльська мова (Israeli). В останньому випадку на увазі мається саме відновлена секуляризована мова, у якій відсутні релігійні підтексти та релігійні мовні принципи у спілкуванні «нового єврея».

«Новий єврей» - це результат секуляризації. Він виникає на етапі, коли Танах потрапляє в руки до світських євреїв епохи сіонізму (наприклад, Давид Бен-Гуріон), і вони починають підлаштовувати Танах не під равіністичний тип життя (тобто, до уваги не береться Талмуд), а під світську сучасну манеру. Ці процеси викликали супротив у релігійних кругах, адже немає гарантії, що нові покоління не забуватимуть біблійні першоджерельні значення секуляризованих слів та фраз. Як, наприклад, чи розумітиметься біблійний сенс і контекст фрази "תוהו ובוהו", (Берешіт 1:2), що сьогодні використовується як «хаос». Чи сміхот з Єремії (31:20) "מִלֵּךְ וְעַד מִלֵּךְ", 'мила дитина', не сприйматиметься лише прямо, як 'грайлива дитина'.

Отже, існують спірні моменти секуляризації, які називають маніпулятивними, адже до семантичних зсувів приєднується певні ідеологічні мотиви, які могли досить негативно сприйматися релігійним суспільством. Видів маніпулятивної секуляризації досить багато, наприклад легке (незначне) семантичне зміщення; різке (значне) семантичне зміщення; пейорація (процес набуття лексеми негативного значення); зворотний процес нейтралізації, як легкої, так і різкої, негативного значення слова (меліорація); та алюзія. Варто звернути увагу на найяскравіші з них.

1) Легке семантичне зміщення не є надто радикальним, адже нововведення виступають як спадкоємці біблійних семантичних значень, але, тим не менш, викликають досить жорстку полеміку серед ультра-ортодоксальної громади.

- "משכן" - лексема, біблійне значення якої - 'Скинія Заповіту/скинія свідoctва', чи 'внутрішня святиня'.

"אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן" (שמות לח:כא)

«Оце перелік скинії, скинії свідoctва, що був обрахований на приказ Мойсея, за допомогою Левитів під рукою Ітамара, сина Аарона, священика» (Вих. 38:21);

В сучасному івриті це слово набуває значення 'будівлі для певних призначень', наприклад, "משכן האומנויות" - 'центр мистецтв'. Але найбільший ажіотаж викликала назва будівлі Кнесету - "משכן הכנסת". Це значення набуло характеру «обожествлення сіонізму», адже на думку релігійного суспільства таке застосування лексеми зі значенням 'святині', що наближує та асоціює членів Кнесету з ангелами та сефарами, що є неприйнятним (Zuckerman, 2010, p. 4).

- "מילואים" - біблійне слово з коренем מ.ל.א, що має значення 'повноти', перекладається в Танаху як 'дні після посвячення скинії та у священики':

"וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצֵאוּ, שְׁבַעַת יָמִים--עַד יוֹם מְלֹאתָ, מִי מִלְּאִיָּכֶם" (ויקרא ח:לג)

«А із входу скинії заповіту не вийдете сім день, аж до дня виповнення днів вашого посвячення» (Лев. 8:33);

"וַיִּקְרַב אֶת-הָאֵיל הַשֵּׁנִי, אֵיל הַמִּלְּאִים; וַיִּסְמְכוּ אֶהֱרֹן וּבָנָיו, אֶת-יְדֵיהֶם--עַל-רֹאשׁ הָאֵיל" (ויקרא ח:כב)

«І привів барана другого, барана посвячення. І поклали Аарон та сини його руки свої на голову того барана» (Лев. 8:22).

Сьогодні це слово пристосоване для значення 'додаткова чи резервна військова служба': "היל מילואים" - 'резервне військо', "שירות מילואים" - 'резервна служба резервістів'.

2) Різке семантичне зміщення мало за собою негативне ставлення інтелігенції, що відновлювала іврит, до равіністичної культури. Еліезер Бен-

Єгуда, піонер відродження івриту, був категорично проти традиційного та равіністичного іудаїзму (Yadin, Zuckerman, 2009). Тому лексика з Мішни надавалася досить радикальним семантичним змінам. Той самий Шахаріт "שחרית", що змістився від ранкової молитви до звичайної секулярної ранкової програми, теж підпадає під цей спосіб маніпулятивної секуляризації, адже релігійне значення свого слова, взяте з Мішни, різко змінювали під світський манер (до речі, можливо, беручи за основу саме те, що сам корінь ק.פ.ש має першоджерело в Біблії).

- "קבלה" - Мішнаїтське значення 'прийнятого', 'визначеного традицією', що становить собою «Усні Вчення (Усна Тора)»; також, власне, переходить у значення самої Кабали, як містичні вчення. В сучасному ж івриті, окрім Кабали, як вчення, але первинний сенс був перенесений з релігійної в комерційну область. Таким чином, сьогодні קבלה - це 'отримання' та 'прийом до готелю (чек-ін)'. За основу значення взятий корінь ק.ב.ל зі значенням 'приймати/отримувати'. Існують сміхути "שעת קבלה" - 'час прийому/робочий час'; "מבחן קבלה" - 'вступний екзаме́н'.
- "רציון" - Мішна Пеа починається з переліку певних речей, які не мають міри:

"אלו דברים שאין להם שעור. הפאה, והכפורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה..."

«Це речі, щодо яких не прописано жодної міри: поля, які потрібно залишити незагоєними для бідних, перші плоди, **по́ява паломництва**, вчинки люблячої доброти та вивчення Тори».

Значення паломництва вийшло з Біблії, Второзаконня 16:16, де розповідається про свято Сукот. З'являється слово з коренем ר.צ.י в значенні 'з'явитися':

"שלוש פעמים בשנה יראה כל-זכורך את-פני ה' אלהיך, במקום אשר יבחר--בחד המצות ובחד השבעות, ובחד הסוכות"

«Три рази в році вся чоловіча стать буде з'являтися перед лицем Господа, Бога твого, у місці, яке Він вибере: у свято Опрісноків, і в свято Тижнів, і в свято Кучок».

Мається на увазі зустріч паломника віч-на-віч з Богом, що відобразилось на середньовічній інтерпретації, тобто ця лексема стала означати 'стояння перед

важливою людиною - царем чи міністром'. Слово "רַאֲיוֹן" в сучасному ж івриті має значення 'інтерв'ю', 'співбесіда' (1990р.).

Отже, у цьому випадку іде різка секуляризація, що виражається у переходу слів з релігійним значенням у незв'язані з релігією світські області. Відбувається свідоме переосмислення та переоцінка значень слів, семантичний зсув яких досить помітний.

3) Різка меліорація - процес категоричної нейтралізації негативного значення вихідного слова, виводячи його на позитивний лад.

- "הִילוּנִי". Ця лексема - івритська форма арамейського слова "הִילוּנִי/הִילוּנְאִי", що є перекладом Танахічного слова у Таргумі Онкелоса. У Танаху на лексичному рівні простежується чітке розділення між релігійним та нерелігійним. Це добре видно по слову, яке використовується для позначення чогось, що не має відношення до релігії:

"וְכָל-תָּר, לֹא-יֵאכֵל קֹדֶשׁ; תּוֹשֵׁב פֶּהוּ וְשֹׁכֵיר, לֹא-יֵאכֵל קֹדֶשׁ" (ויקרא כב:י)

"וְכָל הִילוּנִי, לֹא יֵיכּוֹל קֹדֶשׁא; תּוֹתָבָא דְכְהֵנָא וְאַגְיָרָא, לֹא יֵיכּוֹל קֹדֶשׁא" (תרגום אונקלוס, ויקרא כב:י)

«А кожен **чужий** не буде їсти святощів; осілий у священика й наймит не будуть їсти святощів»

"וְאַתָּה וּבְנֵיךָ עִמָּךְ תִּטְרוּן יְת פְּהֵנְתְּכוֹן לְכָל פְּתָגָם מִדְּבָחָא, וְלִמְגִיּו לְפָרְכָתָא--וְתִפְלָחוּן; פְּלַחֲוּ מִתְנָא, אֲתִיּוּן יְת

פְּהֵנְתְּכוֹן, וְהִילוּנִי דִיקָרָב, יִתְקַטִּיל" (תרגום אונקלוס, במדבר יח:ז)

«А ти та сини твої з тобою будете допильновувати ваше священство для всякої речі жертівника та для того, що поза завісою, і будете робити. Як службу дару даю Я священство вам, а **чужий**, хто приступить, буде забитий».

У такому випадку, в перекладі «чужий» мається на увазі людина, що є чужою (нерелігійною) до Храму. В Таргумі Онкелоса, як видно з прикладів, івритське слово "זָר", що в прямому сенсі означає 'чужий', але в бібійному контексті застосовується в значенні 'той, що не відноситься до Храму', перекладено на арамейську, як "הִילוּנִי", що перейшло до івриту у формі "הִילוּנִי".

У сучасному івриті слово "הִילוּנִי" перекладається, як 'світський', 'секулярний', що не має в собі негативного підтексту, на відміну від біблійного значення, що мав суто негативний характер.

- Ще одне слово, що зазнало секуляризації та викликало досить бурну реакцію серед равіністичних кіл - лексема "בלורית". У равіністичній літературі це слово використовувалося, як характерна ознака, що притаманна людині-язичнику, що поклоняється ідолам. В Мішні прописане це слово "בלורית", як зачіска, що її не носять юдеї. Більше того, в Мішні барберам забороняється робити євреям таку «чубисту» зачіску:

א... "וכן הוא אומר" "ואבדיל אתכם מן העמים" (ויקרא כ,כו).

ב לא ילבוש במלבוש המיוחד להן. ולא יגדל ציצית, כמו ציצית ראשם; ולא יגלח מן הצדדין ויניח השיער באמצע, כמו שהן עושין, וזה הוא הנקרא "בלורית", ולא יגלח השיער מכנגד פניו מאוזן לאוזן ויניח הפרע מלאחריו, כדרך שהן עושין (משנה תורה, ספר המדע, הלכות עבודה זרה וחוקות הגויים י"א:א,ב)

«Також написано в Торі: «Я відділю вас від тих народів» (Лев. 20:26).

Не можна одягати одяг, специфічну для інших народів. Не можна (чоловікам) відрощувати довге волосся, як прийнято у деяких народів, а також голити волосся з боків голови, залишаючи їх посередині - це те, що називається «Іракез»; і не можна голити волосся над чолом, від вуха до вуха, залишаючи позаду помело - це теж чужий звичай» (משנה).

Саме тут і виникає жорстка ідеологічна полеміка. Справа в тому, що в сучасному івриті слово "בלורית" - 'ірокез, волосся з чубом' - не відносять до негативного опису неєврея, а навпаки, відносять таку зачіску до характерних ознак 'нового єврея'. "צִבְרָ" - лексема, що перекладається як 'кактус', або 'Сабра' - 'корінний Ізраїльтянин'. В прямому розумінні, новий єврей, що має зачіску "בלורית" - це кактус - колючий ззовні, але солодкий зсередини. Тож, з равіністичної сторони виходить, що новий єврей - це язичник, оскільки має зачіску, що в Мішні характерна для гоїв, що поклонялися ідолам.

Отже, конфлікти навколо ідеологічно-маніпулятивної секуляризації мають характер того, що з традиційного боку 'новий єврей' - явище тривіалізоване, тобто, в його світі відсутній Бог.

Секуляризація зазнавала підтримки від іммігрантів, рідною мовою яких виступав не іврит, але які знали його, як мову священних писань. Такі люди розуміли потребу у термінологічній модернізації івриту, тим самим розвиваючи

тому переходу івриту на розмовний рівень. Знання літературного івриту давало змогу до людської відкритості та схияло їх до мовного відродження. Інша ситуація виникала у груп людей, що знали лише Їдиш, Ладіно та арабську мови. Серед опонентів до секулярного використання івриту були ультра-ортодокси, переважно зі східної Європи. Такі опоненти переважно спілкувалися лише їдишем, що відкидало потребу у будь-яких інших мовах. Звідси випливає момент, що ті, хто були проти секуляризації, були лінгвістично гомогенними, а та група людей, що були прихильниками такої ідеї були лінгвістично гетерогенними.

У період кінця 19-початку 20 століть (перша, друга, третя та четверта алії) іммігранти-ідеалісти брали участь у фундаменталізації сучасного Ізраїлю та з неабияким старанням підтримували процес відродження та розповсюдження мови іврит (Cooper, 1996, p.176). Для цих людей процес секуляризації не передбачав осквернення івриту, скоріше його актуалізація та модернізація, прилаштування Танаху до сучасних принципів та ідеалів. Але такі процеси викликали та викликають різкий супротив у сторонників традиційного та равіністичного іудаїзму, що бачать в секуляризації та побудові «нового єврея» протистояння релігії.

3.3 Мовна політика щодо їдишу періоду з кінця XIX - поч XXI ст.

Мовна політика в Ізраїлі мала не лише внутрішні прояви, але і зовнішні. Починаючи з Другої алії (1904-1914) створювались організації, що мали на меті включати іврит до плану створення єврейської (івритської) держави. До таких течій входили ідеалісти, що, зіткнувшись з реальною фізичною працею, поступово формували ідеологію єврея з власною землею, промисловістю та характером. Ці люди, шоковані єврейськими утисненнями та погромами під час російської революції 1903-1905 років, та які були змушені покинути Росію, стояли перед загрозою послаблення сіонізму. Але, не дивлячись на таку небезпеку, ті тридцять п'ять тисяч людей, що іммігрували до Палестини,

знайшли в собі сили повстати проти «закинутої Ерец Ізраель» (Харшав, 2008) та почати складну роботу по побудові нації та соціалістичної держави.

Кожна нова організація наголошувала на тому, що для досягнення їхніх цілей необхідно з усіх боків впроваджувати іврит у суспільство. В усіх школах мали викладати івритом, література видавалася івритом, у робочих сферах формувалися групи людей, що розмовляли лише івритом. Останній спосіб виявився досить проблематичним, так як робочі групи мали певний відсоток людей, що не були готові до мовних змін.

Невдалі спроби молодих сіоністів «захопити єврейську працю», що будувалося на намаганнях купляти землі у фермерів Першої алії, призвели до того, що робітники розділилися на дві партії: «Поалей Ціон» (Єврейська соціал-демократична робоча партія) (1906р.); перша група створена у 1900р. на території Росії) та «Га-Поель Га-Цаір» (1905р.). Обидві вони були за соціалістичний сіонізм, але «Га-Поель Га-Цаір» заявляла, що без індустріального розвитку, якого не передбачала у своїй ідеології «Поалей Ціон», побудувати нормальне суспільство в існуючих умовах не було можливим та логічним. Ще одним гострим моментом виступало те, що гаслом «Га-Поель Га-Цаір» було «Наш світ тримається на трьох речах: на єврейській землі, єврейській праці та єврейській мові (саме івриті)» (Харшав, 2008). Саме іврит взагалі виступав для них таким собі прапором революційного руху. Слово "עִבְרִית", що використовувався до слова «єврейський/івритський» принципово виступав проти вагою слова "אֲשֵׁרִית", що мав за собою відношення до діаспорного єврейства.

Взагалі, вся система існування євреїв-працівників будувалася в залежності від того, яка ідеологія панувала та які варіанти були: воля чи вигнання, Ерец Ізраель чи діаспора, іврит чи їдиш, ашкеназька вимова чи сефардська, реалізація сіоністських планів чи пусте безцільне існування. Робоча сила мала потребу у постійній мотивації, як ідеологічної, так і суспільної, і, що не менш важливо, івритської. Всі ці критерії впливали б на продуктивний розвиток держави та побудову самодостатнього та сильного новоєврейського

індивіда. Такого плану мала дотримуватися Палестинська партія «Га-Поаль Га-Цаїр». Партія офіційно затвердила за собою іврит у 1906 році.

Інша картина створювалася у опонента «Га-Поалей Га-Цаїр» - «Поалей Ціон». Ідеологія та вектори цієї партії створювали повне протиставлення принципам попередньої партії. По-перше, «Поалей Ціон» орієнтувалися на діаспору, а по-друге, робили ставки саме на поширення їдишу серед суспільних груп, що створювало жорстку незгоду від націоналістичної «Га-Поалей Га-Цаїр». Це викликало опозицію до діаспори. Ситуація з їдишем виникла через те, що «Поалей Ціон» мали тісні зв'язки з Європою, де ця мова була у своєму розквіті, тому, важко було б перевчити цих людей івриту. І хоча члени партії Іцхак Бен-Цві (Росія) та Давид Бен-Гуріон (Польща) були за іврит, вони не знали, як переключити східноєвропейський діаспорний народ на івритизацію їхніх громад. Лише у 1908 році партія змогла перейти на іврит. Але і це не надто полегшило ситуацію.

Згадана вище опозиція до діаспори, звичайно, проявила себе у лінгвістичному аспекті. Сюди входить гібраїзація імен та прізвищ. Біблійні імена, такі як Моше, Рівка, Іцхак тощо, що були улюбленцями їдишистів, були замінені за івритські імена, по типу תקווה - Тіква ('Надія'), רינה - Ріна ('Радість', גאולה - Геула ('Спасіння') тощо. Івритські слова, що ідентифікувалися їдишськими були відкинуті у користуванні:

- у сучасному івриті для позначення слова 'місяця' використовується біблійне слово "יָרֵחַ", замість їдишського слова "לְבָנָה";
- їдишська лексема "הַעוֹלָם" у значенні публіка (суспільство) замінене івритським "צִיבור";
- лексема "מורה" в сучасному івриті - вчитель, замість "מלמד";
- "בית קברות" - 'кладовище' замість "בית עולם";
- "להשפיע" - 'впливати' замість їдишського еквіваленту "לפעול";
- івритська 'рана' - "פצע" замість 'рани' "מכה" на їдиші.
- навіть варіант слова 'іврит' на їдиші - "לשון הקודש" - в сучасному івриті не використовується, а застосовується, власне, лексема "עברית" (Харшав, 2008).

Гebraція стосувалась не лише життя в Ізраїлі. В 1923 році в Ризі була заснована молодіжна сiонiстська організація «Союз iменi Йосипа Трумпельдора», «Бейтар». Основною метою союзу є створення єврейської армії для захисту єврейського населення пiдмандатної Палестини. Також союз бачив єдиним шляхом вирiшення єврейського питання створення єврейської держави по обидва береги Йордану. Головою та засновником цього руху був Володимир Жаботинський, котрий зобов'язав гебраїзувати сiонiстську спiлку за рік, в iншому випадку члени спiлки, котрi не опанували iврит, були змушенi покинути організацію. Жаботинський мав iнтенцію створити здорове єврейське суспiльство, котре буде жити на своїй землi та спiлкуватись своєю мовою, прагнув ментально вивести галутних євреїв з гетто, а це можливо було зробити перш за все за допомогою iвриту. «Можна бути сiонiстом бейтарiвцем, але якщо ви не знаєте iвриту - ви не до кiнця єврей» (*Мир Жаботинського, Бейтар, 1992*).

Тож, впливає, що велася досить явна боротьба проти їдишу, опонентом якого був iврит, i за перемогу останнього кандидата на нацiональну мову активно боролися деякi вiдомi люди. По-перше, варто згадати те, що пiонер вiдродження мови iврит, Елiезер Бен-Єгуда, надавав перевагу саме сефардській вимовi, замість ашкеназкi, яка нагадувала йому про галут. До того ж, сефардська вимова є ближчою до тих вимовних форм iвриту Бiблiї та Мiшни, що були транскрибованi у септуагiнті та вульгатi, на вiдмiну вiд ашкеназської вимови (*אתר האנציקלופדיה היהודית, אליעזר בן יהודה*). Ашкеназській вимовi притаманний наголос мiльаль, тобто, на передостанньому складi, а сефардська вимова - це мiльра, тобто, наголос на останньому складi. Тож, замість того ж слова 'життя' з наголосом на передостанньому складi - תייה - iзраїльська мова має наголос наприкінці - תייה; слово "מטרים" за ашкеназською вимовою матиме наголос מטרים, а за сефардською - מטרים. Також рiзниця мiж вимовами в тому, що, наприклад, лiтера «тав» 'ת' у сефардському видi не має рiзницi у вимовi нi за присутностi дагеша, нi за його вiдсутностi. А у ашкеназському випадку, за наявностi дагеша лiтера 'ת' вимовляється, як [t], але якщо дагеша немає, то лiтера 'ת' звучить, як [c]. Тому, сефардське слово "מתים" - 'мертвi' - вимовляється [меТiм], а от ашкеназське - [мейСiм]. Тут ми також бачимо, що оголошка «цере» в

першому випадку звучить, як звичайне [e], але в другому набуває звука [ей]. Тож, різниця у двох вимовах помітна. Рішення перейти на сефардський варіант івриту було прийняте у 1903 році, і викликало незадоволення з приводу того, що, за думкою ашкеназів, втрачається різноманіття мовних звуків та взагалі милозвучність мови. Не дивлячись на це, у підручниках івриту досі викладається саме сефардський варіант вимови (Гурі, 1984). Однак в сефардській вимові також були свої супротивники. Наприклад, Володимир Жаботинський виступав проти сефардської вимови в івриті, оскільки не приймав «арабський стиль фонетики івриту» (Токаренко, 2002, с. 126).

Другою яскравою персоною у мовній війні між івритом та їдишем був лідер єврейського робочого руху Давид Бен-Гуріон. Найяскравішим моментом в історії, що привернув увагу до відношення лідера щодо їдишу, стало перше лютого 1945 року. У цей день відбувся другий з'їзд шостої конференції Генерального союзу Гістадруту в Ерец-Ізраель, на якому мала виступати партизан та герой Віленського гето - Розка Корчак. Вона була запрошена Гістадругом, аби доповісти про реальні масштаби втрат у Вільно, життя гето та партизанську війну під час Катастрофи. Корчак виступала зі своєю промовою на їдиші, адже івриту вона не знала. Після її промови до мікрофона вийшов Давид Бен-Гуріон, що почав монолог з таких слів:

"למרות שהחברה שלפני דיברה בשפה זרה וצורמת".

Такі слова викликали неабияке враження залу, бо лідер єврейського робочого руху використав по відношенню до їдишу фразу «чужа мова, що різже слух», і саме ця фраза у свідомостях людей закріпилася за самим образом Давида Бен-Гуріона по відношенню до їдишу, і, власне, по відношенню до відповідного ставлення єврейського народу до їдишу у 50х роках.

Ізраїльський історик та автор біографії Давида Бен-Гуріона Шабтай Тевет займався питанням відносин лідера до їдишу. Він дійшов висновку, вивчаючи документи та думки різних людей щодо лютневого інциденту, що Бен-Гуріон протягом життя протистояв їдишу. З плином часу еволюціонувала і думка сіоніста щодо природи його відношення, тобто, воно набуло історичного

підґрунтя. Можна побачити чотири умовних етапи розвитку його думки, починаючи з 40х років:

1. Згода з тим, що їдиш та його культура є важливими для частини єврейського народу;
2. Для східноєвропейських євреїв їдиш - це не лише мова, а й предмет, що має ідеологічне та сентиментальне значення;
3. Не дивлячись на вищезазначені висновки, на цьому етапі він стверджує, що їдиш є мовою минулого, але ні в якому разі не теперешнім, і тим паче не майбутнім єврейської нації;
4. Їдиш не є мовою всього єврейського народу.

Всі ці висновки не є раптовими, а є результатом тривалого процесу. Взагалі, варто зазначити, що ставлення Давида Бен-Гуріона до їдишу до та після Катастрофи різняться між собою. У 1945 році під час його липневого візиту до США, після того, як, очевидно, його фраза про «їдиш, що ріже слух», була обговорена у ЗМІ, відбулася зустріч з колишніми політичними діячами у сфері освіти мовою їдиш та її (мовне) культурне культивування у Сполучених Штатах та Східній Європі. Серед цих людей були письменники, Менахем Бурешіо та Бенджамін Білостоцький та інші, які були членами «Поалей Ціон». На перемовинах американська сторона виступала з ідеологією їдишизму, а Бен-Гуріон наголосив, що мовою Ерец Ісраель є лише іврит, і що саме ця мова є стовідсотковим джерелом та майбутнім єврейського суспільства. Зустріч закінчилася без спільної згоди та порозумінь. Єдиним позитивним моментом виявилось те, що другій стороні сподобалося, як Давид Бен-Гуріон добре висловлював свої думки на їдиші. З одного боку, їдишисти були зовсім незадоволені позицією Бен-Гуріона щодо їх мови, але вони все ж відчували, що він один з них.

Шабтай Тевет зазначає, що рідною мовою лідера сіонізму був їдиш, тому і виникають такі амбівалентні думки щодо його ставлення до мови. Важливим та вирішальним моментом є те, що Давид Бен-Гуріон був прихильником мовної політики і був в цьому питанні обізнаним. Він не володіє їдишем ідеально, тож використовує його лише у власних потребах (як на тій зустрічі в Америці). Але,

коли ставало питання щодо мовою єврейської держави, він був категоричним у виборі івриту. І таке рішення не було обумовлене емоційними поривами.

Давиду Бен-Гуріону було зрозуміле складне становище віддалення від найближчого минулого та діаспори, у зв'язку зі станом відношення до ідишу, особливо після 1945 року, але він був готовий взяти на себе відповідальність за цей процес. Це не передбачає відсутність поваги до самої Трагедії галуту. За світоглядом сіоніста, епоха виходу з Єгипту та панування другого храму є йому ближчим, коли діаспори, як такої, ще не існувало, ніж період 50-ти чи 100а років тому ("שפה זורה וצמרת"). За думкою Бен-Гуріона життя в Галуті є дефектним, та дещо морально зіпсованим, бо «псується матеріал - псуються і духовні якості». Тут присутній реформаторський дух, адже коли у 1840 році до реформіської течії приєдналися равіни, германські реформісти іудаїзму дійшли висновку, що біблійна віра не ідентична равіністичному іудаїзму. Наприклад, Самуель Гольдхейм, один з керівників реформістського іудаїзму в Німеччині, стверджував, що в Біблії вічні істини релігії та підлаштоване древнє законодавство, що втратило силу після розрухи Храму - це дві різні речі (ללא) (האנציקלופדיה היהודית - רפורמיזם ביהדות). Лідери світського сіонізму розглядали мораль як основу соціальної справедливості та єврейського суспільства. Лише монотеїзм та мораль мають сенс. Ахад-га-Ам вважав, що мораль іудаїзму зберігала, зберігає і зберігатиме єврейство як націю - (אתר האנציקלופדיה היהודית - מוסר).

Станом на 1950 рік світогляд Бен-Гуріона щодо ідишу формувався з увагою до історичного контексту. Для нього створення єврейської держави не було продовженням східноєвропейського єврейства, а початком нового життя, що включає в себе історію Єшуа Бен-Нуна, Давида, Узіагу та перших Хасмонеїв. У своїй книзі «Біблія - це наш мандат» («The Bible is Our Mandate»), у якій автор пояснює свою думку про секуляризований іудаїзм, Давид Бен-Гуріон пише: «Як наслідок становлення Ізраїлю, я бачу відродження івриту у ролі єврейської національної мови як велику перемогу та велике підтвердження нашого зв'язку з нашим давнім минулим. Мови галуту, головним чином їдиш та ладіно, можливо, цікаві своїм культурним та фольклорним значенням. Але вони

- мови приниження. Іврит, а з ним і знання його найбільших письмових творів - Тора і Талмуд - є матрицею, в яку вкладено єврейство. Ці елементи по справжньому об'єднують євреїв у розсіянні» (Ben-Gurion, 1970). Отже, тут грала роль не емоційна складова його відношення до їдишу, а саме історичні мотиви такої політики.

Категоричним щодо їдишу був також Володимир Жаботинський, який наголошував всупереч думці про їдиш як «зрозумілу всім мову», що лише іврит може стати національною мовою євреїв та офіційною мовою держави Ізраїль. Щонайменш для сефардів «маме лошен» є абсолютно чужою мовою, і навіть враховуючи факт того, що до Ерец Ізраель прибуватиме величезна кількість ашкеназьких євреїв, їдиш матиме поступитись місцем івриту та не ставати йому на заваді своєю ідеологією (так званою, жаргонською ідеологією). Для забезпечення розповсюдження та функціонування івриту достатньо середньої школи та одного покоління. Жаботинський наполягав на тому, щоб забезпечити сефардським євреям робочі місця в усіх сферах, аби не лише мотивувати репатріантів вчити іврит, але й не надавати їх можливості заявляти про їдиш, як про усім зрозумілу мову. (*«О мненіи Национального профсоюза восточных евреев», «Херут» («Свобода», иврит), 25.10.1932.*)

Жаботинський не виключав важливості історичного внеску їдишу та ашкеназьких євреїв в збереження єврейства в умовах галуту та загрози асиміляції, але національна мова не може бути принесена ззовні. Як арамейська не змогла замінити іврит, так і їдиш не зможе, яким би невід'ємним історичним продуктом він не був. Поважати та знати їдиш це одне, але національною мовою має бути лише іврит.

Наступною цариною впливу на їдиш став театр. У лютому 1951 року в Тель Авіві був заснований театр з виставами мовою їдиш, «Театр Гольдфаген (в перекладі з німецької 'золота нитка')». Переламним моментом є те, що вже влітку 1949 року вистави на їдиші були суворо обмежені в доступі, тобто могли показуватися лише за виключними випадками, окремим гостям, що приїздили з різних країн до Ізраїлю. Гольдфаген не мав окремих привілеій щодо такої заборони. Тож театр у 1951 році звернувся до Верховного суду з метою

скасування цієї заборони публічного показу п'єс їдишем. Сам Давид Бен-Гуріон розумів масштаб проблеми та коментував, що сам він, будучи «фанатиком мови іврит», відчуває, що коли кількість населення не було настільки вражаючим, можна було посилювати вплив, але за наявності великих груп незадоволених людей контролювати та змінювати ситуацію стає складніше. Такі думки мали підґрунтя, хоча б, на прикладі з Катастрофою ("האמנם" "שפה זרה וצמרת").

Даючи відповідь на питання, чому статус їдишу до та після Голокосту сприяв різному відношенню лідера до мови східноєвропейських євреїв, варто зрозуміти, що до Шоа у діаспорі їдиш розповсюджували дуже активно, і взагалі ця мова розквітала серед ідеологічних кіл, які бачили їдиш національною мовою євреїв та Держави Ізраїль. Тому, їдиш міг становити серйозну конкуренцію іврити та загрозу ізраїльської спадщини. А після періоду 1943-1945 років, коли через Катастрофу загинула значна кількість носіїв мови їдиш, а ті, що змогли врятуватися, іммігрували до Ізраїлю, не становили перепону становленню івритської спадщини, завдяки своїй невеликій суспільній силі. Зрозуміло, що ставлення сіоністів до їдишу будувало відношення суспільства, а потім і всієї держави на мову.

Важливим утворенням серед діаспори, що суттєво впливає на розуміння картини мовної війни, є Бунд. `Загальний союз єврейських робітників в Литві, Польщі і Росії` мав назву Бунд, "בונד", що з їдишу перекладається, як 'союз', був соціалістичною партією, заснованим у 1897 році. Лідери Бунду займалися полемізацією питання автономії єврейської культури в Росії, в подальшому в Польщі та США. Бунд входив у склад РСДРП, одним з лідерів якої був Ленін. Бунд боровся за окреме територіальне рішення існування їхнього єврейського суспільства. Ленін в свою чергу, починаючи з 1905 року, вів активно ідеологічну боротьбу проти єврейського угруповання. Мовним пріоритетом Бунду був їдиш, як мова робочих мас та національно-культурної автономії. До того ж, всупереч сіоністським принципам, діаспорний союз бачив рішення єврейського питання саме не в поверненні народу до їх Землі, а концентрувався на розвитку єврейства на окремих територіях діаспори. В основному, підтримку Бунд отримував від США, що не дивно, адже частина галуту перебралася не лише до

Європи, але і до Штатів. Варто зазначити, що Бунд займався розвитком та розповсюдженням радикального їдишизму (בונד - תנועת היידישקייט). Одним з противників Бундівської ідеології був Володимир Жаботинський, який вкрай песимістично ставився до перспективи автономії у складі Росії та до «зникнення антисемітизму», на яке сподівались їдишисти. Дещо утопічний план Бунду не зміг би уникнути асиміляції єврейського народу, так як єврейство так чи інакше переходило би в руки господаря, повністю позбавляючись відповідальності, самостійності та авторитетності. Єврейське політичне та суспільне життя надто довго намагалось розвиватись всередині іншого політичного життя, аби і надалі сподіватись на незалежне існування. Бундівці, які були противниками сіоністів, надто ідеалізували єврейське майбутнє в діаспорі. Така перспектива, на думку Жаботинського, прямо загрожувала не лише єврейському політичному життю, але й розквіту культури, мови та літератури (*Мир Жаботинского, Бунд, 1992*).

У вересні 1948 року одним із польських лідерів Бунду Джейкоб Пат був ініціатором створення Всесвітнього європейського культурного конгресу. Чергове зібрання відбулося у 1951 році. Головною ідеєю конгресу було увічнення пам'яті загиблим єврейським творцям під час Шоа та розвиток єврейської культури наступних поколінь. Звісно, цей конгрес за «культурою» мав на увазі саме їдиш. Бундівці прагнули отримати визнання конгресу в Америці та налагодження з нею тісний зв'язок та підтримку розвитку їдишу. Бунд вимагав додання до освітніх програм Ізраїлю дисциплін з вивчення історії діаспори та культури євреїв Сходу Європи, а також розвиток журналістики мовою їдиш, викладання мови у закладах освіти тощо. Бунд аргументував такі вимоги тим, що відсутність гідної уваги до їдишу відділяє єврейську сучасну молодь від їх минулого, їх батьків та розвиває неповагу до їхніх коренів. Відбуватиметься зневага до мови їдиш серед молоді, що негативно впливатиме на повноцінне майбутнє єврейської нації. Давид Бен-Гуріон, що за особистих причин не міг особисто бути присутнім на конгресі, на питання зборів відповідав листами. Сіоніст писав, що він бере до уваги та цінує прагнення до розвитку та поширення єврейської історії, але їхні висновки та аргументи не

переконували лідера погодитися. Сам Давид Бен-Гуріон пояснював на власному прикладі, що хоча він з дитинства чув їдиш від своїх бабусь та дідусів, його батьки вже розмовляли івритом, культивуючи саме цю мову у розумі тоді ще малого сіоніста. Тому, іврит став передовим принципом у розумінні Бен-Гуріоном єврейського питання. Саме Писемна Тора є складнішою та ціннішою для нього, на відміну від Усної Тори. Тому, він не може погодитися з пропозицією вводити їдиш до ізраїльського суспільства, бо саме іврит є єдиною та правильною національною мовою.

Щоб повністю розкрити ставлення до їдишу та його суспільне сприйняття та розуміння, досить згадати, що в сучасному Ізраїлі їдиш називають ‘жаргоном’, ‘діалектом’ (*The Jerusalem Post*), а сам Бен-Гуріон вважав її ‘іноземною мовою, на рівні з арабською’ (“האמנם “שפה זרה וצמרת”). Ця мова в сучасному івриті використовується в ролі сленгу, наприклад, слова “נוֹדְנִיק” - ‘зануда’, “הַרֹּפֶּ” - ‘сон’, “שְׁנוּרֶר” - ‘жебрак’, “פִּדְלָאָה” - ‘слабак/ледар’, “זֶבֶנְג” - ‘удар/вибух’ сприймаються лише як сленг, або образливі слова, або неприйнятна лексика, але не використовується в офіційних документах чи на рівні високого літературного івриту.

В сучасному івриті застосовують івритські еквіваленти назвам певних страв (чи святкових, чи звичайних), замість того, щоб використовувати їх на їдиші:

- “פֶּאן־קֹכְעֵן” мовою їдиш означає ‘омлет’, а івритський неологізм Еліезера Бен-Єгуди позначає цю страву як “מְהִיָּה”, спираючись на біблійні слова “מִמְהִיָּה” та “מִמְהִיָּה” - ‘запечений’;
- “בֶּאָרְשֵׁט” - ‘борщ’ на їдиш, замінене івритським еквівалентом “הֶמְיִץ” чи “הֶמְיֶצֶה”, що, по суті, має сенс ‘кислого супу’, бо в основі слова біблійний корінь צ.מ.ח зі значенням ‘кислий’;
- “צִימְעֵס” - ‘тушковане м’ясо’ їдишем замінене на івритське “לֶפִּיָּה”;
- “קֶרַעֲפֶלֶאך” - ‘картопляник/оладка’ на їдиші замінене в івриті на “לֶבִיָּה”, більше того, існує дієслово “לִלְבֵּב”, значення якого ‘пекти оладки’.

Отже, мовна політика Держави Ізраїль стосувалася не лише внутрішніх процесів, але і зачіпала зовнішні кола впливу. Мовна боротьба торкнулася

їдишу, адже сіоністи бажали досягти проголошення івриту національною мовою, що може сприяти правильному формуванню «нормального суспільства». Зрозуміло, що погляди й точки зору лідерів мали серйозний вплив на сприйняття суспільства мови їдиш. Хоча Давид Бен-Гуріон не виступав категорично проти зв'язку з діаспорою, але, все ж таки, їдиш не вважав мовою майбутнього єврейської нації.

Цікаво, що якщо, дещо абстрагуючись від їдишу, говорити про мовну картину Ізраїля загалом, то висновки щодо стовідсоткового панування івриту не будуть такими однозначними. В будь-якій країні ступінь багатомовності суспільства, сприйняття історичної спадщини та етноусвідомлення суттєво впливають на мовну політику держави. У країнах, де певна мова панує на всій території, і суспільство автоматично вважає певну мову очевидно офіційною, на меншини влада накладає цю офіційну мову, культивує її та захищає від поширення інших мов. Такі країни Володимир Кулик (2021) називає «переважно одномовними» (с. 31). Для державних лідерів пріоритетом може виступати збереження суспільної єдності та стабільності, де саме національна мова є ключовим чинником державотворення. Якщо людина відчуває сильний зв'язок із землею, на якій вона живе, то це буде посилювати її прагнення на мовно-етнічне усвідомлення, а отже є надія на те, що і мігранти опановуватимуть саме мову більшості.

У той самий час, Кулик (2021) робить висновок, що Ізраїлю, попри всебічне використання та пріоритетність івриту, притаманна багатомовність. Близько десяти відсотків населення розмовляють російською, що сталось через прибуття репатріатнів з СРСР, один відсоток мігрантів з Етіопії розмовляють амхарською, також присутня англійська мова, принесена репатріантами з США, їдиш з центральної та східної Європи та середземноморське ладіно. Перераховані мови не визнані на рівні держави, але використовуються суто для особистих потреб. Натомість в арабській мови статус серйозніший, так як в Ізраїлі можна зустріти дорожні знаки, оголошення, публікації, газети, передачі арабською мовою, до того ж існують та функціонують суто арабські школи. До 2018 року арабська мова мала рівний статус офіційної мови, але фактично

виступала мовою меншини, в більшості ситуацій поступаючись івриту. Але вже з 2018 року мова іврит є єдиною офіційною національною мовою в Ізраїлі, у той час як арабська отримала «особливий статус», що передбачає певний обмежений обсяг уживання (с. 179).

Теодор Герцль у своїй праці «Єврейська держава» (2020) писав, що для мовного питання примус не буде правильним рішенням, і кожен має зберегти та використовувати свою звичну та рідну мову. Хоча він зазначає, що мова, котра надаватиметься для загального спілкування, має стати панівною у суспільстві, але все ж на його думку найкращим об'єднувачем єврейського народу є не мова, а віра (с.96).

3.4 Словотворення івриту в процесах гебраїзації Ізраїля

3.4.1 Процес гебраїзації топонімів в Ізраїлі у ХХ столітті

Згідно з енциклопедією історії України топоніміка — розділ ономастики (лінгвістично-історичної дисципліни, яка вивчає власні імена й назви, їх історію, семантику, будову, розвиток), котрий вивчає топоніми, що об'єднують власні назви будь-яких географічних об'єктів. За своєю величиною та значущістю топоніми поділяють на макротопоніми (до котрих відносять назви міст, країн, річок) та мікротопоніми (назви колодязів, окремих каменів, лісів, урочищ тощо).

Залежно від типу географічних об'єктів топоніми своєю чергою можуть поділятися на ойконіми (власні назви населених пунктів), гідроніми (природні або штучні водні об'єкти), ороніми (назви об'єктів рельєфу), хороніми (назви регіону, територій, адміністративно-територіальної одиниці), дрімоніми (назви лісу, гаю, парку тощо).

Топонімія є актуальною складовою у сфері історичних наук, а також займає вагомe місце у сфері мовної політики. Це пов'язано з тим, що кожен топонім несе в собі не лише інформацію про географічне розташування того чи іншого об'єкта, але й містить важливі семантичні значення та зв'язки. Таким

чином можна також зробити висновок, що топонімія тісно пов'язана з лінгвістикою. Будучи мовними одиницями, топоніми відображають особливості географічного об'єкта та культурно-історичні процеси, що вплинули на назву цього об'єкта.

Засвоєння території та створення на ній нової держави може передбачати й топонімічні зміни. Надання географічним об'єктам нових назв через прихід нової влади також є поширеним явищем. Нові топоніми грають важливу роль у поглибленні зв'язку між новою владою та територією, де вона будує свою політику (Azaryahu, Golan, 2001). Тому, варто розглянути в такому контексті Ізраїль, адже і до, і після створення держави, на її території відбувалися топонімічні зміни, що тісно пов'язані не лише з політикою щодо території, але й з мовним питанням.

По-перше, фундаментом таких процесів виступав націоналізм. І тема націоналізму в Ізраїлі є темою досить складною, амбівалентною і викликає ряд дискусій та суперечок. Тут важливо звернути увагу на два різних сприйняття самого націоналізму як антропологічного явища: примордіалізм та модернізм (або школа інструменталізму). З точки зору примордіалістів саме національна самоідентифікація забезпечує стійкий та стабільний зв'язок для нації, що базується на історичному спільному досвіді, певній території та культурній спадщині, уособленням чого є саме мова. З цього випливає, що сучасні народи є «природними та легітимними» спадкоємцями минулих суспільних самоідентифікацій (אורי רם). До примордіалістів належав британський дослідник феноменів нації та націоналізму Ентоні Сміт, котрим було запропоновано термін «етнічна спільнота», що є чинною рамкою колективних вірувань та самородностей, що слугує платформою для побудови сучасних націй (אורי רם). Примордіалісти вбачали в націоналізмі духовно вкорінене стародавнє культурне явище, що визначає суспільну самоідентичність.

Напротивагу цьому сприйняттю, модерністи розглядають націоналізм як інструмент або засіб (якоюсь мірою агресивний) для ведення політики. Модерністи сприймають націоналізм як ефективну альтернативу тим рамкам суспільного устрою, які були розхитані тенденціями сучасності

(індустріалізація, урбанізація, секуляризація тощо). Тобто націоналізм є сконцентрованою в руках еліти політичною структурою. Англійський філософ та соціальний антрополог Ернест Гелнер встановив, що націоналізм не є явищем успадкованим чи природним, але навпаки — націоналізм є об'єднанням нових структур, що відповідають умовам чинних правителів.

На додаток до цього, існує також погляд модерністів-марксистів, котрі до загальних потреб модернізації ще додають особливі потреби панівних груп, для яких націоналізм є апаратом керування населення в управлінні державою. За такими принципами британськими істориками-марксистами Ериком Гобсбаумом та Теренсом Рейнджером була винайдена модерністська історична концепція «винайдення традиції». Мова йде про культурні практики ритуального або символічного характеру, метою яких було встановлення зв'язку з певним історичним минулим. Ця мета досягалась прищепленням суспільству певних цінностей та норм поведінки шляхом наголошення на їхній історичній давності (часто фіктивній), що автоматично передбачає зв'язок з минулим (אורי). Згідно з Ериком Гобсбаумом та Теренсом Рейнджером занепад старих традицій та звичаїв у світському житті сприяє цьому винайденню традицій. Старі звичаєві традиційні практики видозмінюються та створюються відповідні інституції для нових національних ідей. Якщо ці політичні інституції чи ідеологічні рухи були надто безпрецедентними, винайдення історичної традиції стає рішенням. Застосовується «напіввигадання» чи «фальшування». Наприклад, поява нових символів ідеологічних та національних рухів, гімнів, прапорів, емблем тощо для посилення їх впливу та закріплення у суспільстві (Hobsbaum, 1983, p. 7, 136).

Однак, не дивлячись на таку розбіжність в сприйнятті націоналізму, він був основою державотворчих процесів в Ізраїлі. І топоніми були інструментом національної ідеології. В націоналістичному розумінні за утворенням нових топонімів стоїть не лише підтвердження фізичного існування якогось місця, але й вкладання в них націоналістичних поглядів та упереджень. Тому топоніми можуть виступати предметом конфлікту у випадку боротьби двох співіснуючих

політичних еліт за право затверджувати топоніми на тих чи інших місцевостях (Azaryahu, Golan, 2001).

Якщо розглядати приклади таких топонімічних явищ, то варто згадати про столицю Ізраїля — Єрусалим. Ще задовго до проголошення Ізраїля, будучи під контролем різних держав протягом історії, назва цього міста зазнавала змін згідно з рішеннями прийдешньої влади. Вже у книзі Буття ми зустрічаємо назву Салім (Шалем) — міста, царем котрого був Мелхиседек, та котре існувало на території сучасного Єрусалиму :

”וּמֶלְכִי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוּצִיא לָחֶם וַיָּבֵן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיֹון” (בראשית יד:יח);

«А Мелхиседек, цар **Салиму**, виніс хліб та вино. А він був священик Бога Всевишнього» (Бут 14:18).

Пізніше, в книзі Суддів вказується, що Єрусалим був завойований ханаанським плем'ям євусеїв, через що місто мало назву Євус:

”וְלֹא־אָבָה הָאִישׁ לָלוֹן וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֵא עַד־נֹכַח יְבוּס הָיָא יְרוּשָׁלַם וְעַמּוֹ צָמַד חַמּוּרִים חַבּוּשִׁים וּפְיִלְגָשׁוּ עַמּוֹ” (שופטים יט:י);

«Та той чоловік не хотів ночувати. І встав він та й пішов, і прийшов навпроти **Євусу**, це Єрусалим. А з ним пара нав'ючених ослів, і його наложниця з ним» (Суд. 19:10).

Ця ж назва згадується в книзі Хронік:

”וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם הָיָא יְבוּס וְשֵׁם הַיְבוּסִי יִשְׁבִי הָאֲרָץ” (דברי הימים א יא:ד);

«І пішов Давид та весь Ізраїль до Єрусалиму, він **Євус**, і там були євусеяни, мешканці тоо краю» (1 Хр. 11:4).

Після завоювання Давидом Євусу, місто набуло назви Місто Давида:

”וַיִּלְכָּד דָּוִד אֶת מְצֻדַת צִיּוֹן הָיָא עִיר דָּוִד” (שמואל ב ה:ז);

«Та Давид здобув твердиню Сіон, він став **Давидовим Містом**» (2 Сам. 5:7)

За часів римського правління Єрусалим був римською колонією з назвою Алія Капітоліна (אַיְלִיָּה קַפִּיטוֹלִינָה). Цей топонім походить від римського родового імені імператора Адріана — Алія (Елія) та від назви пагорба в Римі — Капітолія, на якому знаходився Храм Юпітера. Цей самий храм був побудований на місці зруйнованого Храму на Храмовій горі.

Арабська назва Єрусалиму — القدس — перекладається як «святий». Уряд Ізраїля вимагав, аби в арабській мові використовувалась транслітерація івритської назви Єрусалиму — أُورُشَلِيمَ — разом з назвою القدس. На офіційному сайті муніципалітету Єрусалиму (עיריית ירושלים) поруч з назвою بلدية اورشليم написана арабська назва, згідно з вимогами ізраїльського уряду — القدس .

Саму івритську назву Єрусалиму ми знаходимо ще в Танаху. Форми цього топоніма дещо різнилися в тексті:

לְכוּ בְּגִלְלָתְכֶם צִיּוֹן שָׂדֵה תַחֲרַשׁ וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה וְהָר הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר (מיכה ג:יב);

«О так, через вас Сіон буде на поле заораний, а Єрусалим на руїни обернеться, а гора храмова стане взгір'ями лісу» (Міх. 3:12);

וַיֹּאמֶר אֶל-כָּל-עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֵה תַחֲרַשׁ וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה וְהָר הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר (ירמיהו כו:יח);

«І сказав до всього юдейського народу, говорячи: Так говорить Господь Саваот: Сіон, як те поле, заораний буде, а Єрусалим за румовища стане, а гора цього храму підгірками лісу» (Єр. 36:18);

רְחוּם בְּעַל-טֹעַם וְשִׁמְשֵׁי סִפְרָא פְתָבוּ אֲגָרָה תְּדָה עַל-יְרוּשָׁלַיִם לְאַרְתַּחְשֶׁשְׁתָּא מְלָפָא פְנִמָּא (עזרא ד:ח);

«Начальник Рехум та писар Шімай написали одного листа проти Єрусалиму до царя Артаксеркса отак» (Ез. 4:8);

Семантика топоніма ירושלים є досить цікавою, так як ця назва поєднує в собі дві лексеми: івритський корінь ה.ר.י зі значенням «засновувати/встановлювати», яке ми зустрічаємо в Біблії у наступному вірші:

אֹי מִי-יָרָה אָבֹן פְּנִתָּה (איוב לח:ו);

«Або хто поклав камінь наріжний її» (Йов. 38:6).

та лексеми שָׁלַם зі значенням «мир» (שמותיה של ירושלים במקרא). Відповідаючи на питання щодо форми ירושלים замість ירושלם, Академія мови іврит пояснює, що згідно з івритським мовознавцем Єгудою Бауером, в івритських топонімах спостерігається тенденція додавання закінчення двоїни. Прикладом є Єгипет מצרים, або місто Іфрієм אפרים

До того ж Академія розповідає про цікаву знахідку — напис на кам'яній колоні, знайденої під час розкопок в Єрусалимі. Розшифрований напис несе

повну форму назви Єрусалиму ירושלים. Згідно з вченими, ця знахідка є єдиним кам'яним написом часів Другого Храму, що має в собі повне ім'я Єрусалиму (על) (כתובת חנניה מירושלים).

Отже, тема топонімів завжди була актуальним питанням протягом всієї історії, адже залежно від того, під чийм контролем знаходилась та чи інша територія, топоніми зазнавали змін. Для кожної нової влади топонім ніс особливу символічну семантику.

Іврит став офіційною мовою підмандатної Палестини у 1922 році поряд з англійською та арабською мовами. У зв'язку з цим саме івритські топоніми в офіційних публікаціях та документах мандату були гострим питанням. Сіоністи виступали з вимогою на рівних правах вказувати івритські топоніми разом з арабськими та англійськими назвами в офіційних документах. Така вимога керувалася метою визнання єврейських історичних та культурних зв'язків у Землі Ізраїля¹. Разом з тим з 1922 року почав існувати Комітет імен (ועדת שמות) при Єврейському національному фонді לק"ל, котрий до 1948 року надавав назви єшувам та єврейським поселенням на території Палестини.

Офіційно канонізовані у 1940-х роках правлінням Британського мандату топоніми на мапі Палестини були переважно арабськими, або несли в собі християнські традиції. Єврейські націоналісти, котрі були віддані івриту як невіддільному аспекту єврейської історії та культури вважали, що ці топоніми є чужими для Ерец Ізраель. Після проголошення Держави Ізраїль постало питання гебраїзації, або по-іншому івритизації ізраїльської мапи. Гебраїзація ландшафту була географічним аспектом відродження мови іврит, котре було вагомим частиною ідеологічної діяльності сіоністів. Івритизація Ізраїля стала цілим проектом, в рамки якого входило не лише відродження мови іврит, створення неологізмів та введення їх у побут, але й івритизація мапи, метою якого було «Надання єврейського характеру (תהי) мапі Ізраїля та закріплення івритських назв до всіх топонімів та географічних одиниць» (Azaryahu, Golan, 2001).

¹ Земля Ізраїля (Ерец Ізраель) — є не лише політично-культурним, але й історико-культурним поняттям, прийнятим в гебраїстиці, що охоплює більшу частину території, окресленої в Біблії: Юдею, Самарію, Галілею та Шфелу.

Невдовзі після утворення держави та закінчення війни за незалежність, влітку 1949 року, урядом Ізраїля було вирішено створити Комітет Імен, задачою котрого було івритизація топонімів Негева (יִסְרָאֵל). Така увага до Негева пов'язана не лише з найбільшим масштабом цієї території та малої кількості єврейських поселенців, але й майже повна відсутність івритських назв на цих землях. Крім тої малої кількості єврейських поселень, які були утворені на півночі Негева, всі географічні одиниці були арабською мовою. Особливістю негевського комітету полягала не лише в івритизації населених пунктів та єврейських поселень, але й гідронімів, оронімів, дрімонімів тощо. До того ж метою було гебраїзація Негева та наділення цієї території єврейською символікою. В період з липня 1949 до травня 1950 років комітет гебраїзував 533 географічні одиниці від південного Ейлату до Гази на півночі.

Принциповою метою комітету було досягнення визнання правлінням мандату івритизованих топонімів у своїх офіційних публікаціях та документах. Це було неабияким випробуванням, адже влада мандату ще у 30-х роках схилялась до арабізації топонімів Ізраїля у своїх документах, що стосувалися землі Ерец Ісраель. Тому, досягнення домовленостей у цьому питанні було одним з прагнень Комітету.

Загалом весь процес формування івритських топонімів був комплексним та складним, адже в ньому брали участь не лише спеціалісти зі сфери лінгвістики та мови іврит, але й ізраїльські географи (такі як Авраам Яків Бервер, Зев Вільней, Йосеф Бреславі та Давід Аміран), історики (Іцхак Бен-Цві), картографи (Залман Лів, котрий також був головою цього комітету) та археологи (наприклад Біньямін Мейзелер (Мазар), котрий також був істориком).

У квітні 1951 року урядом Ізраїля було вирішено об'єднати Комітет імен Негева з Єврейським національним фондом і таким чином створити Державний комітет імен, що є офіційним органом встановлення географічних назв на всій території Держави Ізраїль.

Комітет імен Негева встановлював нові топоніми, керуючись наступними принципами:

- ідентифікація з історичними даними;
- використання Танахічних історичних назв;
- переклад арабських назв на іврит;
- перетворення за уподібненням звуків (דמיון הצלילים);
- надання нових символічних назв.

Найціннішим методом для комітету було, звичайно, збереження та відновлення саме історичних івритських назв. Розбіжності у точках зору науковців щодо ідентифікації тих місць Негева, що згадуються в Танаху, не давали змогу зі стовідсотковою впевненістю зв'язати ці топоніми з певними географічними місцями. Зі схожими труднощами Комітет стикався й стосовно єгипетських, грецьких та римських свідчень та документів, що потрапляли до Комітету.

З усім тим, Комітет відновив 120 івритських історичних топонімів, більша частина яких була успішно історично ідентифікована, але частина була відроджена з неточною історичною ідентифікацією. Також назви топонімам надавались згідно танахічних імен тих діячів, які якимось чином були пов'язані з цими місцями та розвивали на них свою діяльність.

Прикладом збережень танахічних назв є місто Еційон Гевер (עֵינֹן גֶּבֶר), котрий перетворений з арабської назви Ель Бухайра (البحيرة). Назва міста з'являється в книзі Чисел:

”וַיִּסְעוּ מֵעֵבְרָה וַיִּחַנּוּ בְּעֵינֹן גֶּבֶר” (במדבר לג:לה)

«І рушили з Аврони й таборували в **Еційон-Гевері**» (Чис. 33:35).

В першій книзі Царів:

”וַאֲנִי עָשִׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֵינֹן גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שֹׁפֵת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם” (מלכים א ט:כו)

«І цар Соломон наробив кораблів в **Еційон-Гевері**, що при Елоті на березі Червоного моря в едомському краї» (1 Цар. 9:26).

”הַיְהוֹשֵׁפֶט עָשָׂר [עָשָׂה] אֲנִיּוֹת תַּרְשִׁישִׁי לְלֶכֶת אוֹפִירָה לְזָהָב וְלֹא הָלַךְ כִּי נִשְׁבְּרוּ [נִשְׁבְּרוּ] אֲנִיּוֹת בְּעֵינֹן גֶּבֶר.” (מלכים א כב:מט)

«А Йосафат наробив був таршійських кораблів, щоб піти до Офіру по золото, та не пішов, бо порозбивалися кораблі при **Еційон-Гевері**» (1 Цар. 22:49).

Також з арабської назви Ум Рашраш (أم الرشراش) було відновлено назву міста Ейлат (אֵילַת). Саме місто згадується у книзі Второзаконня:

«וַיַּעֲבֹר מֵאֵת אֶחָיו בְּנֵי-עֵשָׂו הַיְשָׁבִים בְּשֵׁעִיר מִדְּרֹךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וַיַּעֲצִין גָּבֵר...» (דברים ב:ח)

«І перейшли ми від наших братів, Ісавових синів, що сидять у Сеїрі, від дороги степу, від Елату, і від Еційон-Геверу...» (Втор. 2:8).

«הוּא בָּנָה אֶת-אֵילַת וַיִּשְׁבֶּה לְיִהוֹדָה אֶחָרֵי שְׂכַבְתֶּם־הֶלֶךְ עִם-אֲבֹתָיו» (מלכים ב יד:כב)

«Він збудував Елат, і вернув його Юді, як цар спочив зо своїми батьками» (2 Цар. 14:22).

«אִז הָלַךְ שְׁלֹמֹה לְעֵצְיוֹן-גָּבֵר וְאֶל-אֵילֹת עַל-שְׂפַת הַיָּם בְּאֶרֶץ אֲדוֹם» (דברי הימים ב ח:יז)

«Тоді пішов Соломон до Еційон-Геверу та до Елоту над морським берегом в едомському краї».

Ще одним прикладом такої гебраїзації є Аврона (עברונה), що прийшла на заміну арабській назві Дафія (ד'אפיה). В Танаху згадується в історії перебування євреїв у пустелі після вихду з Єгипту в наступних віршах:

«וַיִּסְעוּ מִיַּטְבַּתָּה וַיִּחַנּוּ בְּעֵבְרֹנָה: וַיִּסְעוּ מֵעֵבְרֹנָה וַיִּחַנּוּ בְּעֵצְיוֹן גָּבֵר» (במדבר לג:לד-לה)

«І рушили з Йотвати й таборували в Авроні. І рушили з Авроні й таборували в Еційон-Гевері» (Втор. 33:34-35).

Назва Авроні пов'язана з івритизованим гідронімом Айн (джерело) Аврона (з арабського топоніма عین-א-דפיה), що знаходиться у двадцяти-двадцяти п'яти кілометрах на північ від Ейлату.

Так само вдалось відновити назву кібуцу Я(йо)твата (יִטְבַּתָּה/יִטְבַּתָּה), що за 45 кілометрів на північ від Ейлату, а також гідронім джерела Айн Ятвата (עין יטבתה).

«מִשָּׁם יָסְעוּ הַגִּדְגָּדָה וּמִן-הַגִּדְגָּדָה יִטְבַּתָּה אֶרֶץ גַּחְלֵי מַיִם» (דברים י:ז)

«А звідти рушили до Гудгоди, а з Гудгоди до Йотвати, до краю водних потоків» (Втор. 10:7).

Загалом Комітетом 120 історичних географічних назв, у тому числі 50 топонімів, що походять з Танаху (יוסי קץ).

Другий метод гебраїзації топонімів здійснювався шляхом перекладу арабських назв на іврит. Перекладалися місця, котрі означали назви рослин, тварин, природних явищ, корисних копалин. Велика кількість помилок в

арабських топонімах Негева спричиняло труднощі розуміння та розпізнавання топонімів, тому іноді назви встановлювалися шляхом припущення. Наприклад, оронім гори Шехорет (הַר שְׁחֹרֶת) був перекладений з арабської назви Аль-Асвад (الجبل الأسود) «Чорна гора». Також з арабської Бір Ель-Катар (بئر القطر) був перекладений гідронім Айн Нетафім (עֵין נְטָפִים), як «Джерело крапель». Таким методом було гебраїзовано 175 топонімів (יוסי קץ).

Частина топонімів несла в собі негативну семантику, тобто мали грубі чи похмурі назви, значення яких символізували певний духовний занепад поселенців Негева за життя у тяжкій реальності. В таких випадках використовувався третій метод — заміна арабських назв з негативним значенням на відповідні івритські антоніми з позитивним значенням. Прикладом таких перетворень є поселення Беер-Ора (בְּאֵר אֹרֵה) — колодязь світла, котрий є антонімом арабської назви, що мала значення "בְּאֵר חוֹשֶׁךְ\צְלֻמוֹת" — колодязь темряви/морок. Також протилежне негативному було надане поселенню Айн Ягав (עֵין יָגָב), котрий в арабському варіанті мав назву "عين الوباء", що перекладається, як «джерело епідемії». Івритизований варіант отримав значення «джерело надії». Методом створення неологізмів (у тому числі антонімічних) комітет відновив 30 топонімів (יוסי קץ).

Четвертим методом гебраїзації було уподібнення звуків при утворенні івритських назв з арабських. Таким способом послуговувались у випадках, коли арабські назви не мали зрозумілого сенсу і можна було припустити, що вони були спотвореними версіями івритських лексем. До того ж таким методом користувалися, коли івритська назва за своїм звучанням відповідала рисам та ознакам відповідної місцевості. Таким способом були створені такі топоніми: гідроніми р. Родед (רֹדֵד — в арабському попереднику ر-د-د); р. Рахам (רָחַם), уподібнене з арабським الرحمة; оронім г. Басмат (הַר בַּשְׂמַת), уподібнене з арабським (أُم بُوَطْمَة). До того ж цей топонім несе в собі й танахічні мотиви, адже Басмат — ім'я дочки царя Соломона:

«אַחִימָעַז בְּנֵפְתָלַי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בְּשֵׁמַת בֵּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה» (מלכים א ד:טו)

«Ахімаац в Нефталімі; також він узяв Босмат, Соломонову дочку, за жінку» (1 Цар. 4:15).

Серед арабських топонімів Негева були ті, котрі не зазнали івритизації, або через те, що комітет вважав їх фонетично прийнятними. Комітет залишив без змін лише вісім топонімів Негева (יִוְסֵי קָז). Були й місця, що мали якесь особливе значення в ході історії, на кшталт військових дій чи операцій, тому їх значення просто перекладалось з арабської. Наприклад, перехрестя на шосе між Тель Авівом та Єрусалимом, а також гірський прохід від Шфели до Єрусалиму Шаар-га-Гай (שַׁאָר הַגַּי) відповідає арабській назві цього місця «Ворота ущелини». Протягом Війни за незалежність район Шаар-га-Гай був зоною запеклих боїв, бо арабські нерегулярні частини прагнули не допустити проходу єврейського транспорту з допомогою до обложеного Єрусалиму.

Отже, проєкт гебраїзації мапи Ізраїля відбувся на базі двох головних принципів сіонізму, що становлять ідеологію відродження єврейської нації: Земля Ізраїля — це єдина земля єврейської нації, що є фундаментом її відродження та розвитку, а сутністю цього відродження є возвеличення цінності івритської культури та мови. Цей процес розпочався з масштабної гебраїзації найбільшої за розміром території — Негева. Для івритизації мапи першочерговим принципом було збереження історичної спадщини, тому основна увага надавалася відновленню танахічних топонімів. До того ж, не варто забувати про те, що відродження мови іврит займало важливе місце в гебраїзації мапи, адже багато топонімів було змінено шляхом саме перекладу арабських назв на іврит, або шляхом утворення нових топонімів, котрі були антонімами арабських назв з негативною семантикою. Метою ідеологічної діяльності сіоністів у процесі гебраїзації мапи Ізраїля було створення потужного зв'язку між історично-географічним минулим та сучасністю.

3.4.2 Політика гебраїзації імен та прізвищ

Гебраїзація Ізраїля охоплювала ще одну суттєву сферу життя — ім'я та прізвище. Початок сучасної історії єврейських прізвищ припадає на кінець вісімнадцятого століття. У 1787 році імператор Австро-Угорщини Йосип II наказав всій єврейській частині суспільства брати прізвища. Уже на початку

дев'ятнадцятого століття такі накази з'явилися на територіях Польщі, Російської імперії та Німецького князівства. Така політика була обумовлена потребою в офіційних реєстраціях єврейського населення, як меншини, на території держави. Для самих євреїв цей період став кроком до визнання їх повноцінними громадянами (Demski, 2018).

Цікаво, що у середині дев'ятнадцятого століття євреї на територіях Угорщини та Румунії пристосовували свої ашкеназькі прізвища до угорської та румунської мов, як, наприклад, прізвище Вульф ставало Фаркас (з угорської «вовк»), чи Луп/Лупо («вовк» в перекладі з румунської) (Demski, 2018).

З розвитком сіонізму та загостренням єврейського питання гебраїзація прізвищ та імен була одним із стовпів націоналістичної ідеології. Найвідомішим прикладом того поштовху до гебраїзації не лише побуту та навколишнього світу, але й власного імені є Еліезер Перлман (Перельман), котрий у 1882 році (Demski, 2018) змінив своє прізвище на Бен-Єгуда. Це стало натхненням для багатьох майбутніх лідерів сіоністського руху та представників єврейської інтелігенції, котра залишила Європу, аби побудувати державу на території Ерец Ізраель. Така політика зміни імен та прізвищ залишала особливий слід на колективній історичній та культурній пам'яті.

В цьому контексті важливо згадати Давіда Бег-Гуріона. У 1910 році він, частково послуговуючись фонетичним уподібненням, гебраїзував своє прізвище Грін на Бен-Гуріон: «Тоді я створив псевдонім, гебраїзовану версію свого власного імені, яку використовую відтоді. Гебраїзація власного імені здавалася моєму поколінню способом підкреслити наші почуття до країни та нашу спорідненість із предками...тож Девід Грін став Давидом Бен-Гуріоном, вшановуючи єврейського героя на ім'я Бен-Гуріон, який загинув, захищаючи Єрусалим від облоги римських легіонів у 70 році н.е. Це був рік, з якого почалося наше вигнання. Римляни панували містом після облоги, яка знищила його захисників, тридцять шість місяців. Єрусалим був спалений, і великий храм, який Езра відновив, зник у полум'ї, за винятком його знаменитої Західної стіни, яка стала відомою євреям у галуті як «стіна плачу»» (Ben-Gurion, 1970).

За роки британського мандату в офіційній газеті Палестини (The Palestine Gazette) було опубліковано 28000 івритизованих імен (Demski, 2018). Після Першої світової війни та Декларації Бальфура тенденція гебраїзації імен та прізвищ набирала обертів.

Серед творців Держави Ізраїль серйозно переймався питанням івритизації Іцхак Бен-Цві (котрий, між усім, гебраїзував своє прізвище Шимшелевич). Навесні 1933 року Іцхак Бен-Цві написав до газети Давар статтю «Позбудьтеся ваших іноземних імен». В своїй статті він наголосив, що іноземні прізвища є вагомою перешкодою на шляху до івритизації суспільства. Неівритські прізвища роблять зі своїх носіїв чужоземцями для рідної Ерец Ісраель (Demski, 2018). Також через три тижні після проголошення держави, Іцхак Бен-Цві написав офіційне звернення до міністрів та членів уряду, в якому попросив їх стати прикладом для наслідування та гебраїзувати свої імена:

«Не можуть громадяни єврейської держави і надалі носити в особистому та суспільному просторах іноземні імена...іноземні прізвища становлять понад 90% усіх прізвищ серед наших громадян. Це вимагає кардинальних змін.

Цілком природно, що багато наших воїнів, усвідомивши свою ідентичність, змінили свої імена та імена своїх сімей та взяли давньоєврейські імена, які передавалися нам протягом століть. Такі імена, як Йоав та Авнер, Геден та Іфтах, подобаються сотням. Але сьогодні наша задача — «одягнути» наше життя в єврейську форму замість форми галуту, навіть якщо остання була вшанована в традиціях кількох поколінь. Я звертаюся до всіх лідерів народу та його представників, щоб вони першими змінили свої іноземні імена на івритські. Я звертаюся до кожного, хто не виконує цього обов'язку, поспішати виконати його. Якщо зміна імені — це жертва, то кожен охоче пожертвує собою, і тоді його приклад унаслідують його ближні та друзі. Нехай ніхто не каже: і мене, і моїх родичів знали під іноземним ім'ям, тож як ми можемо змінити їх та розірвати таким чином ланцюжок спадщини? Це роль історика — знайти генеалогічні зв'язки та ідентифікувати їх. Наша ж робота полягає у створенні фактів та заохочуванні більшості населення, об'єднати людей, які вступають у нове життя вільної нації в Ізраїлі.» (שמתוק - שם עברי?)

У перші роки незалежності Ізраїля Давід Бен-Гуріон також використовував свій авторитет для просування ідеї івритизації прізвищ. Бувши міністром оборони, він зробив івритизацію прізвищ обов'язковою для ізраїльських чиновників, офіцерів, дипломатів та інших офіційних представників країни (Azaryahu, Golan, 2001). У 1955 році Давід Бен-Гуріон відправив розпорядження тодішньому голові військового штабу Моше Даяну, згідно з яким лише військові з івритськими прізвищами мали право бути представниками Армії оборони Ізраїля (צה"ל) закордоном. Навіть за умови, що солдат мав «сумнівне право», на думку самого міністра оборони, зберегти своє іноземне прізвище, його не було б відправлено за кордон за державним наказом (Haaretz).

Отже, можна зробити висновок, що роль ізраїльських лідерів у процесі гебраїзації імен та прізвищ була невіддільною частиною мовної політики, та загалом політики державотворення. Ще одним яскравим прикладом є Моше Шарет, котрому тема гебраїзації імен та прізвищ була дуже близькою. В ізраїльських архівах знаходяться його численні листи з невдоволеннями до тих високопосадовців, які залишали свої іноземні прізвища. Наприклад, в його листі до фізика та директора ізраїльської наукової ради при офісі голови уряду Шмуелю Самбурському Моше Шарет писав:

«Отримав вашого листа з великою подякою, але я в сто перший раз жажнувся, коли побачив ваше прізвище. Скільки ще Ви збираєтесь потворити ізраїльську історію? Сподіваюся побачити ваше каяття» (שכתוב - שם עברי?).

До Моше Шарета навіть зверталися різні люди з проханням підібрати івритське прізвище замість іноземного. Навесні 1953 року голова Тенісної асоціації Ізраїля звернувся до Моше Шарета, котрий на той період був міністром іноземних справ, з наступним проханням: івритизувати прізвища тих спортсменів, які збиралися представляти Ізраїль у грі проти Іспанії у Барселоні. Міністр відповів листом, у якому івритизації зазнали наступні прізвища:

- Ар'є Вайс (אריה וייס). До цього прізвища було запропоновано два варіанти: івритизація шляхом перекладу прізвища Вайс на іврит — Цахар (צַחַר), що на

івриті має відповідне значення «білизна»; та шляхом фонетичного уподібнення Йаас (יַעַשׂ);

- Мордехай Аппель (מרדכי אפל). Івритизоване шляхом фонетичного уподібнення - Апіль (אַפִּיל), зі значенням «привабливість»;
- Еліезер Давідман (אלעזר דוידמן) — на Бен-Ішай (בן־ישׂי). В цьому випадку відбувається івритизація з урахуванням танахічної історії, адже в Танаху царя Давида також називали Бен-Ішай:

”וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׂאוּל בְּרִמְי אֶתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בְּרִעְבֹדָד יְשִׁי בֵּית הַלְּהָמִי” (שמואל א יז:נח);
”וְלֹא־דָרַשׁ בֵּיהֶנָּה וַיִּמְיָתָהּ וַיִּסָּב אֶת־הַמְּלוּכָה לְדָוִד בְּרִישִׁי” (דברי הימים א י:יד).

«І сказав до нього Саул: Чий ти син, хлопча? А Давид відказав: Я син раба твого віфлеємлянина Єссея» (1 Сам. 17:58);

«А не вивідував від Господа. І Він убив його, а царство його передав Давидові, Єссеєвому синові» (1 Хр. 10:14).

- Доктор А. Готтесман (ד"ר א' גוטסמן) — івритизоване шляхом перекладу на іврит та змінене на Бар'Ель (בַּרְאֵל), що перекладається як «син Бога».

У самого Моше Шарета прізвище також зазнало змін, адже народився він під прізвищем Шерток (שרתוק). Навесні 1949 року у газеті הבקר вийшла стаття, у якій наголошували про наступне: «Моше та Єгуда Шерток (батько Моше Шарета) публічно оголошують, що відтепер їхнім прізвищем є Шарет (שָׂרֵת)». Згідно з Академією мови іврит, Моше Шарет івритизивув своє прізвище шляхом скорочення колишнього прізвища. Та, окрім того, варто зауважити, що сама лексема שָׂרֵת є наказовою формою дієслова לשרת бін'яна Піель та має значення «служи!».

Моше Шарет був не єдиним державним лідером, хто івритизовував своє прізвище. Варто виділити наступний спосіб івритизації імен та прізвищ — фонетичне/морфологічне уподібнення, при цьому прізвище набуває певної семантики. Більшість прізвищ, івритизованих звуковим уподібненням були скороченою версією минулих прізвищ. Прикладом є третій прем'єр-міністр Ізраїля Леві Ешколь. Його справжнє прізвище Школьник (שקולניק) було гебраїзовано в прізвище Ешколь (אַשְׁכּוֹל). Сама лексема אַשְׁכּוֹל в івриті має значення «гроно», «скупчення». Це слово також зустрічається в Танаху:

”למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר-פָּרְתוּ מִשָּׁם בְּגִי יִשְׂרָאֵל” (במדבר יג:כד)

”Те місце назвали: Нахал-Ешкол, через те **гроно**, що Ізраїлеві сини витяли були там». (Чис. 13:24);

До цього ж способу можна віднести Шімона Переса (פֶּרֶס), президента Ізраїля періоду 2007-2014 років, котрий гебраїзував своє прізвище Перські (פֶּרְסִי). Ім'я Перес він отримав під час однієї з подорожей до Негева, під час якої Перський побачив великого орла. Відомий зоолог, доктор Генріх Мендельсон, пояснив йому, що це хижий птах פֶּרֶס (гриф/орел-бородань), назва якого походить з Біблії:

”וְאַתְּ-אַלְהֶ תִּשְׁקָצוּ מִן-הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שְׂקָצָהֶם אֶת-הַנֶּשֶׁר וְאַתְּ-הַפֶּרֶס וְאַתְּ הָעֹזְנִיָּה” (ויקרא יא:יג)

«А з птаства будете брідитися оцього, не будете їх їсти, гидота вони: орла, **грифа** й морського орла» (Лев. 11:13).

Слово פֶּרֶס фонетично було дуже близьке до פֶּרְסִי, тому його нове прізвище було прийняте (ההיסטוריה של העברות: כשלמפל הפך ללפיד).

Одна з засновниць Держави Ізраїль Голда Мабович, котра після одруження стала Голдою Меєрсон гебраїзувала своє прізвище на Меїр (מְאִיר). Значення лексеми מְאִיר - «той, що світить». Це слово зустрічається в Танаху:

”רֵשׁ וְאִישׁ תְּכַכִּים נִפְגָּשׁוּ מְאִיר עֵינָי שְׁנִיָּהֶם יְהוָה” (משלי כט:יג)

«Убогий й гнобитель стрічаються, їм обом Господь очі **освітлює**» (Пр. 29:13)

Варто також згадати Іцхака Рабіна. Його батько Нехемія Рабін (רַבִּין) був одним із засновників профспілки єврейських робітників הסתדרות הכללי та івритизував своє прізвище Рабічов (רַבִּיצ'וב). Лексема רַבִּין має значення «равин».

Голова генштабу та десятий прем'єр міністр Ізраїля Егуд Барак івритизував своє прізвище Брок. Саме слово בְּרֵק означає «блискавка», але цікавим є паралель з Танахічним Бараком בְּרֵק בֶּן אֲבִינֵעָם, котрий був воєначальником Девори та згадується в книзі Суддів:

”וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרֵק בֶּן-אֲבִינֵעָם מִקִּדְשׁ נִפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוִּיתִיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וַתִּשְׁכַּת בְּהַר תְּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמָּךְ עֶשְׂרֵת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נִפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זַבְלוֹן” (שופטים ד:ו)

«І вона послала й покликала Барака, Авіноамового сина, з Кедешу Нефталимового. І сказала до нього: Ось наказав Господь, Бог Ізраїлів: Іди,

зійдеш на гору фавор, і візьмеш з собою десять тисяч чоловіка з синів Нефталимових та з синів Завулонових» (Суд. 4:6).

Ізраїльський начальник генерального штабу і державний діяч Мордехай (Мота) Гур також івритизовував своє прізвище методом скорочення. Його справжнє прізвище - Гурбен (גורבן) скоротилося до Гур (גור). В біблійі це слово зустрічається в сміхуті גור אריה:

”גור אריה יהודה מטורף בני עליה פרע רבץ פאריה וכלביא מי יקימונו” (בראשית מט:ט);

«Юда лев молодий! Ти, мій сину, вертаєшся з здобичі: прихиливсь він, поклався як лев й як левиця, зведе хто його?» (Бут. 49:9);

”וילדן אמר דן גור אריה יזנק מן הכשון” (דברים לג:כב);

«А на Дана сказав: Дан левів левчук, що з Башану вискакує» (Втор. 33:22).

Одинадцятий прем'єр-міністр Ізраїля Аріель Шарон (שרון) івритизував своє прізвище Шейнерман (שיינרמן). Лексема שרון згадується у Танаху та є назвою центрального району Ізраїля:

”פרח תפרח ותגל אף גילת ורזן כבוד הלכנון נמולה הער הפרמל והשרון תמה יראו כבוד יהנה הער אלהינו” (ישעיהו לה:ב);

«Розцвітаючи, буде цвісти та радіти, буде втіха також та співання, бо дана йому буде слава Лівану, пишнота Кармелу й Сарону, вони бачитимуть славу Господа, велич нашого Бога!» (Іс. 35:2);

”אני חבצלת השרון שושנת העמקים” (שיר השירים ב:א);

«Я саронська троянда, я долинна лілея!» (П.п. 2:1);

”וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון על-תוצאותם” (דברי הימים א ה:טז);

«І сиділи вони в Гілеаді, в Башані та в залежних від нього містах, та в усіх пасовиськах Шарону, на місцях виходу їх» (1 Хр. 5:16).

Цікавим випадком скорочення прізвища для гебраїзації є акроніми. Івритизоване прізвище третього президента Ізраїля Шнеура Залмана Шазара є акронімом перших трьох літер його подвійного імені та справжнього прізвища: Шнеур Залман Рубашов. Саме слово שזר має значення «сплітати/звивати».

Скорочення було не єдиним методом гебраїзації прізвищ. Спостерігається також зміна прізвища через особистий досвід, що несе свою особисту символічність, або досвід минулих поколінь.

Таким методом скористувався державний та військовий діяч Ізраїля Ігаль Алон. Народився він під прізвищем Пайкович (פייקוביץ), але його змінене прізвище має досить унікальну історію. Вже у підлітковому віці Ігаль Пайкович навчився користуватися зброєю та був посланий батьком-фермером охороняти одну з зернових ділянок під назвою בלוט (בלוט), що перекладається з арабської як «дуб». Пізніше, коли вже Давід Бен-Гуріон вимагав від генералів Армії оборони Ізраїля івритизувати прізвища, Ігаль надав перевагу прізвищу «Алон» אלון, що в івриті має значення «дуб». Саме дерево часто згадується в Танаху:

”וַתָּמַת דְּבָרָה מִיַּגְקַת רַבָּקָה וַתִּקְבֹּר מַתְחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאֵלוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אֵלוֹן בְּכוֹת” (בראשית לה:ח);

«І вмерла Девора, мамка Ревеки, і була похована нижче Бет-Елу під дубом, а він назвав ім'я йому: Аллон-Бахут» (Бут. 35:8);

”עַל־רֵאשֵׁי הַהָרִים יִנְחָחוּ וְעַל־הַגְּבוּעוֹת יִקְטְרוּ תַחַת אֵלוֹן וְלִבְנָה וְאַלְהָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֹּף תְּזַנְיָהּ בְּנוֹתֵיכֶם וְכִלְוֵיכֶם תִּנְאַפְּנָה” (הושע ד:ג);

«На верховинах гірських вони жертви приносять, і кадять на взгір'ях під дубом, і тополею та теребінтом, бо хороша їхня тінь, тому ваші дочки блудливими стали, а ваші невістки вчиняють перелюб» (Ос. 4:13).

Сьомий прем'єр-міністр Ізраїля Іцхак Язерницький також івритизував своє прізвище. Він взяв слово שְׁמִיר, назву твердого та жорсткого матеріалу, як корунд, або також наждак. Це слово було його кодовим іменем у підпіллі Лехі (Борці за незалежність Ізраїля ל"ח), адже значення цього слова відповідало його безкомпромісному характеру. Нове прізвище Шамір стало його своєрідним символом.

Ще одним випадком такої гебраїзації є прізвище сучасника Беньяміна Нетаньягу. Історія цього івритизованого прізвища варто почати ще з дідуся чинного президента Ізраїля равина Натана Мільковського. Мігрувавши до Землі Ізраїля, він івритизував своє прізвище на Нетаньягу ”נתניהו”, на честь однієї з родин Шиват Ціон ”שִׁבַת צִיּוֹן” (євреї, що повернулися з вавилонського вигнання на Землю Ізраїля). Це прізвище вже перейшло до Бенціона Нетаньягу — батька

Беньїаміна Нетаньягу. Щодо семантики цього імені, то воно означає «даний Богом» (אלוהים נתן). Це ім'я можна зустріти в Танаху, як патронім:

וַיִּבְרְאוּ אֶל-אֶל־גְּדֹלָהּ הַמְצַפְתָּה וַיִּשְׁמְעֵאל בֶּן-נִתְנָאֵל (ירמיהו מ:מ)

«То поприходили до Гедалії до Міцпи: і Ізмаїл, син Нетанїн» (Єр. 40:8).

Також варто виділити ще один варіант гебраїзації прізвищ — переклад на іврит. Цікавим та яскравим прикладом є ізраїльський лексикограф, перекладач та укладач власного словника івриту Авраам Евен-Шошан, котрий івритизував своє прізвище Розенштайн. Тут ми спостерігаємо переклад прізвища Розенштайн, що складається з двох лексем Rosen (нім. «троянда») та Stein (нім. «камінь»). Відповідно лексема אבן має значення «камінь», а רוש перекладається як «троянда».

Отже, з цих прикладів випливає, що значна частина ізраїльських лідерів івритизувало свої прізвища шляхом скорочення справжніх прізвищ, або їх зміни на нові, символічні та важливі конкретно для цієї людини.

Варто зауважити, що не усі державні лідери івритизовували свої прізвища. Наприклад, президент ВСО та перший президент Держави Ізраїль Хаїм Вайцман не змінював свого прізвища, як і його син, Езер Вайцман, котрий був сьомим президентом Ізраїля. Езер Вайцман, пішовши проти наказу Давида Бен-Гуріона в 1955 році та отримавши офіційний дозвіл від першого прем'єр-міністра, залишив прізвище свого батька, в знак пошани до останнього.

Також двадцятий начальник генштабу Армії оборони Ізраїля Беньїамін (Бені) Ганц також залишав прізвище свого батька Нахума Ганца та не івритизовував його.

Івритизація охоплювала не лише прізвища, але й імена. Цей процес набув особливого політичного значення серед єврейських іммігрантів. Безсумнівно, не кожен був готовий до таких кардинальних кроків. В період сіоністських мірацій² рутинної практики набула івритизація імен мігрантів відразу після їх прибуття, що викликало іноді непорозуміння та відторгнення. Часто причиною невдоволення гебраїзованим іменем було важливе значення першого імені для

² Мається на увазі одне з основних понять сіонізму — Алія (אליה) — репатріація євреїв до Ізраїля, а до заснування Держави Ізраїль — до Землі Ізраїля.

його носія, особливо для дітей, яким було дуже складно адаптуватися не лише до нового середовища, але й до імені (Stahl, 2013).

Але варто зауважити, що окрім ідеологічної складової івритизації імен та прізвищ, важливим нюансом було те мовне середовище, у котре потрапляли іммігранти. Для дітей в школах було важко вимовляти іноземні імена, тому, наприклад, ім'я Серах (Serakh) могло стати івритським іменем (שרה) Сара (Stahl, 2013).

Навіть в єврейській літературі можна знайти приклади такого складного процесу, як гебраїзація імен. В романі Елі Аміра «תרנגול כפרות» у третій главі ми зустрічаємо епізод івритизації імен головних героїв, і реакції на такий процес є амбівалентними (с.49). Івритизації зазнали такі імена:

- арабське ім'я אל-עזיז було змінене на танахічне ім'я Авнер אבנר:

"וְכִרְאוֹת שָׂאוֹל אֶת-דָּוִד יֵצֵא לְקִרְאֹת הַפְּלִשְׁתִּי אֶמֶר אֶל-אֲבִנֵּר שֶׁר הַצִּבָּא בְּוַמִּי-יָהּ הַנֶּעַר אֲבִנֵּר..."
(שמואל א יז:כה)

«А як Саул побачив Давида, що виходив навпроти филистимлянина, то сказав до **Авнера**, провідника війська: Чий син оцей хлопець, **Авнере?**» (1 Сам. 17:55).

- ім'я פוּזיָה змінили на Ілана אילנה, що походить з лексеми арамейського походження אֵילָן та означає «дерево».
- арабське ім'я ג'еміл івритизували на танахічне ім'я יוֹרָם:

"וַיִּשֶׁבּוּ יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְּיַרְדֵּנָא מִן-הַמַּכִּים אֲשֶׁר יָבְהוּ אֲרָמִים בְּרַמָּה בְּהַלְחָמוֹ אֶת-חֲזִזְהָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם"
(מלכים ב ח:כט)

«І вернувся цар Йорам лікуватися в Ізреелі від тих ран, що вчинили йому сиріяни в Рамі, як він воював з Газаїлом, сирійським царем» (2 Цар. 8:29).

- ім'я נורי було змінене на танахічне Німрод נמרוד:

"וְכִישׁ יָלַד אֶת-נִמְרוֹד הוּא הָחֵל לְהִנָּח גִּבּוֹר בְּאֶרֶץ" (דברי הימים א א:10)

«А Куш породив Німрода, він зачав бути велетом на землі» (1 Хр. 1:10).

Загалом методи гебраїзації імен можна поділити на переклад значення, наприклад, ім'я Катерина може стати Тміма תמימה, зберігаючи значення «чиста, непорочна, відверта»; або ім'я Володимир може стати іменем Авшалом אבשלום з тим же значенням «володар/батько миру». Також можлива гебраїзація за

фонетичним уподібненням, наприклад ім'я Аліса може гебраїзуватися в Аліза אֵלִיזָא, що до того ж означатиме «радість, веселощі»; або ім'я Віктор може івритизуватися в ім'я Авігдор אַבִּיגָדוֹר. Крім цих методів, існує вибір нового імені згідно з особистими уподобаннями. Наприклад, якщо людина проходить гіюр та має намір змінити своє ім'я, вона проходить спеціальну консультацію в своїй синагозі, де разом з равиним обирає нове ім'я. Це може бути як розповсюджене ім'я, таке як Рівка רִבְקָה, Рахель רָחֵל або Сара שָׂרָה, а може бути більш незвичайним, як, наприклад, ім'я Атара אֶטְרָה (що з івриту перекладається як «корона»).

Висновки до розділу 3

В третьому розділі була досліджена тема мовної політики щодо івриту. В області лінгвокультурології цікавою і доволі актуальною для дослідження ізраїльської лінгвістики є гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, котра розглядає залежність логічної будови мислення та культури народу від його мови. Тобто, ми сприймаємо навколишній світ саме так, як нам дозволяє наша мова та мовні звички нашого конкретного суспільства. Мова, так би мовити, моделює наше сприйняття навколишнього світу. Вона безпосередньо впливає на наше інтерпретування та розуміння певних подій, в тому числі і усвідомлення особливостей колективної свідомості, історії, культури та етнічної ідентифікації. Усвідомлення етнічної ідентичності викликане певними суспільними потребами та/або проблемами. У випадку з єврейським народом, етнічна самоідентифікація була потужним двигуном для сіоністів, метою яких було створення єврейської держави на базі принципу «одного народу, однієї землі та однієї мови». Мова є «константом культури», оскільки несе в собі культурно ціннісну інформацію. Константи культури досліджуються з урахуванням колективного етнічного позасвідомого, котре формується у прообрази, архетипи та коди з досвіду етнічної групи, оскільки мова фіксує та зберігає способи категоризації як зовнішнього, так і внутрішнього світу етносу.

Досліджуючи явища секуляризації івриту, гебраїзації мапи, імен та

прізвищ а також мовної війни проти їдишу, ми дійшли висновку, щл така політика Ізраїля слугує потужним механізмом побудови нової єврейської ідентичності. Створення нового єврея Цабар צבא передбачає не лише івритизацію навколишнього середовища, але й особистого життя, що створює унікальний зв'язок між історичною та культурною спадщиною минулих поколінь. Ключовим моментом є те, що семантика гебраїзованих прізвищ та імен походить з Танаху, що чітко доводить мотиви та цілі такої політики — формування нового івритського суспільства, у якому сучасний світ нероздільно співіснує з давнім світом. Завдяки біблійним іменам формується особливий культурний код. Таким чином відбувається відродження історичної та культурної пам'яті та створюється певна семіосфера — сфера взаємопов'язаних та співіснуючих значень, яка легітимізує боротьбу Держави Ізраїль за територію.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, спершу варто зазначити, що словотвір – це той розділ мовознавства, що вивчає словотвірні відношення у певних мовах. Твірна основа лексеми поєднується з формантом, тим самим утворюючи нову складнішу лексему. Таким чином відбувається процес збагачення лексичного запасу мови.

В ході кваліфікаційної роботи було досліджено специфіку словотвору мови іврит. Творення неологізмів івриту стосується іменних слів та дієслів. Словотвір іменних слів відбувається через сполучення коренів з різними формами мішкелів, які надають кореням нового значення. До того ж, творення нових слів може відбуватися за рахунок додавання префіксів та суфіксів, які несуть в собі певне семантичне наповнення. Поповнення лексики може відбуватися і через запозичення. Несемітські слова можуть бути або скальковані, або корені можуть надаватись “івритській обробці”. Іншими словами, корінь іноземного походження буде сформований таким чином, що кінцева лексема походитиме на івритське слово.

Аналізуючи мовно-історичний контекст відродження івриту, було виявлено, що кожний період в історії єврейського народу має неабиякий пласт праці з івритом. Існує дещо хибна думка, що іврит колись був мертвим. Люди ніколи не переставали використовувати цю мову в тій чи іншій сфері, особливо в релігійних аспектах свого життя. Постійне питання єврейської самоідентичності ставило під загрозу питання івриту. Життя в атмосфері постійного мовного “різноманіття” в періоді розсіяння створювало постійний тиск на мовну ідентичність. Івриту належало вижити в світі політичних мономовних націй. Такі умови не лише показали яскраві мовні трансформації, але й представили нам незвичайне мовне явище івриту.

Словник івриту розширювався згідно з тим, як розширювався сам єврейський світ. Для того, щоб створити певні терміни, треба було створити те, де б євреї могли користуватися цими термінами. Було досліджено, що такі представники єврейської інтелігенції, як Еліезер Бен-Єгуда, Нахман Бялік та Авраам Евен Шошан зробили вагомий внесок в перетворення івриту на розмовну мову. В основі їх праці лежала робота з коренями, вивчення великого об’єму єврейських писемних джерел, такі як біблійні тексти, тексти Талмуду,

Мішни тощо. Через це ми маємо велику кількість слів, першоджерелами яких є біблійні лексеми, що набули нових значень, або ж зберегли свою семантику впродовж років. Було виявлено, що в словотворчому процесі були задіяні й іноземні слова, що були “івритизованими”, або ж просто абсорбованими мовою.

До того ж, важливою частиною словотвору є робота з мішкалями/моделями, що дозволяють розширювати значення коренів у різних лексемах. В залежності від проблем та потреб держави, створюється відповідна система термінів.

Ще одним важливим моментом роботи є знайомство з діяльністю Академії мови іврит. Після офіційного заснування Академії, вона отримала такі повноваження та права, які офіційно перетворювали кожен її постанову в лінгвістичну норму. Ці норми застосовуються в освітніх програмах, а створені Академією неологізми входять до словників. Академія активно співпрацює з великою кількістю представників різних сфер та областей Ізраїлю заради якісної та адекватної праці з неологізмами.

В третьому розділі роботи була досліджена тема, що є досить важливою та багатогранною, відома як мовна політика. Сам процес мовної політики стосувався багатьох мов світу, де іврит не був виключенням, хоча саме в цій мові відбувалося багато штучних та примусових процесів, що і привертає до себе особливу увагу. Мовна політика, як саме явище, включає в себе складні системи мовного планування, що може бути викликаним різними проблемами держави, наприклад мовне очищення, модернізація лексики, термінологічна уніфікація, мовна реформа тощо. Мовна політика включає в себе різноманітні процеси, одним з яких є секуляризація лексичного складу мови, що і торкнулося івриту. Сіоністи жагали вивести ‘нового єврея’ з Танаху, тому заради цього існувала необхідність секуляризувати іврит, що і викликало жорстку полеміку. До того ж, у роботі була розглянута політика сіоністів щодо мови їдиш. Давид Бен-Гуріон назвав їдиш «мовою, що ріже слух», що викликало бурну реакцію, та мало свій вплив на формування світосприйняття ‘нових євреїв’.

Ще однією важливим проектом мовної політики була гебраїзація, або івритизація топонімів Ізраїля, а також гебраїзація прізвищ та імен. Створення нового єврея передбачало не лише івритизацію навколишнього середовища, але й особистого життя, що створювало унікальний зв’язок між історичною та

культурною спадщиною минулих поколінь. Задяки такій політиці відбувається відродження історичної та культурної пам'яті та створюється певна семіосфера — сфера взаємопов'язаних та співіснуючих значень, яка легітимізує боротьбу Держави Ізраїль за історичну територію.

Отже, в ході праці над кваліфікаційною роботою магістра було досліджено кожне питання, мета дослідити словотворчі процеси івриту була досягнута. Були проаналізовані та вивчені етапи відродження івриту з історичної та лінгвістичної точок зору.

АНОТАЦІЯ

סיכום

הנושה של העבודה העצמית הזאת הוא "תצורה בעברית מודרנית". תצורה זאת החלק חשוב מאוד בכל מערכת הלשון. הוא מאשר לפתח את השפה ולהרחיב את אוצר המילים.

הנושה הזה הוא כן אקטואלי כי כל שפה בעולם עוברת התהליך של התצורה. חברה, מדע, פוליטיקה, השכלה וכולה - כל התחומים האלה לא יכולים להיות בלי שפה. והתפתחות של תחום אחד גורם לשינויים בתחום אחר וככה משתנה לשוננו גם.

המשל של ההשתנות והתפתחות שיוצא מן הכלל הוא שפה עברית.

ההיסטוריה של תחיית הלשון העברית מגיש לנו שאפילו במצב של סכנת ה'טמענות', שפה יכולה להפוך לשפה מדוברת לא רק במדינה אחת, אבל גם במדינות גלות.

מטרה של העבודה היא בחקר ובמיון של שיטות התצורה בסיסיות בכל הלשון. וכך לנתח באילו שיטות השתמשו אנשים שפיתחו דווקא העברית.

יצירת חידושים בעברית מתייחסת לשמות עצם, שמות תואר ופועלים. חידוש השפה העברית קורה דרך משקלים, או דרך סיומתות ותחיליות. גם הרחבת אוצר מילים קורה דרך שורשים זרים.

בעבודה העצמית נלמד שבכל התקופה בהיסטוריה של השפה העברית יש התהליך קשה עם תחיית עברית.

גם חשוב להכיר את האקדמיה ללשון העברית שעכשיו תמיד עובד עם עברית ויש לה מעמד מאוד רציני במדינת ישראל. יש לאקדמיה זכויות לפתח בת אוצר המילים וגם דקדוק של עברית.

נושא נוסף שנחקר בעבודה העצמית הוא עניין של פוליטיקה הלשון כתופעה עולמית ודווקא כתחום של חייה של מדינת ישראל. המון פוליטיקה מתקיימת סביב חילון עברית אז במחלקה 3.2 אפשר לראות דרכי חילון בלשוננו ותוצאות פולמוסות שהתרחשו בעולם יהודי.

במחלקה 3.3 נוגעים בנושא פוליטיקה ישראלית בקשר לידיש. פעם אחת קרא דוד בן גוריון לידיש "שפה צרורה וצורמת". הביטוי הזה נשפיע לכל העולם ובעבודה עצמית נחקר תהליכי פוליטיקה לשונית קשורים למלחמת שפה בין עברית לבין יידיש בארץ ישראל. נושא הפוליטיקה בעבודה גם קשורה לעברות שמות המקומות ועברות שמות ושמות פרטיים בארץ.

אז כל המטרות של העבודה הזאת מושגות וכל השאלות שהיו בתחילת העבודה היו מנותחים.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Воронін, С. В. (2006). *Основи фоносемантики*. Москва: Ленанд. Відновлено з: <https://liconism.com/images/documents/54/C.В.Воронин%20Основы%20фоносемантики.pdf>
- Герцль, Т. (2020). *Єврейська держава* - Львів: Априорі.
- Гури, И. (1984). *Иврит - Язык возрожденный*. Израїль.
- Дрогомирецький, П. (2015) *Вступ до мовознавства*. Івано-Франківськ; Фоліант. *Життя Нахмана Бяліка* (חיים נחמן ביאליק). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2017/05/03/םייה - ןמהנ - קילאיב - שיא - ןושלה/>
- Кочерган, М.П. (2006). *Загальне мовознавство*. Київ: Академія.
- Кулик, В. (2021). *Мовна політика в багатомовних країнах*. Київ: Дух і літера. *Мишна* (משנה תורה). Відновлено з: <https://www.mechon-mamre.org/i/1411.htm>
- Моше, Б. (1992). *Світ Жаботинського*.
- Нір, Р. (1984). *Словотвір в сучасному івриті*. Гури И (Ред), *Иврит язык возрожденный*. Израїль.
- Нововведення в івриті* (חידוש מילים בעברית). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/Yigal-Yanay.pdf>
- Нововведення Еліезера Бен-Єгуди* (חידוש מילים בן יהודה). Відновлено з: <https://www.safa-ivrit.org/history/eliezer.php?t=vocabulary>
- Області нововведень* (תחומים מילים חדשות). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/topic/hahlatot/םילימ - תושדה/>.
- Пономаренко, С.С. (2017). *Сучасна українська мова. Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія. : Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів України*. Миколаїв. Відновлено з: http://dspace.chmnu.edu.ua/bitstream/123456789/64/1/Пономаренко%20С.%20Сучасна%20українська%20мова_%20морфеміка_дериватологія_морфонологія.pdf
- Портал мовної політики*. Відновлено з: <https://language-policy.info/2015/02/scho-take-movna-polityka/>

Про Академію мови іврит (אל האקדמיה ללשון העברית). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il>

Рабин, Х. (1984). *Краткая история иврита*. Гури И (Ред). *Иврит язык возрожденный*. Ізраїль.

Рабин, Х. (1984). *Что такое «хороший иврит*. Гури И (Ред). *Иврит язык возрожденный*. Ізраїль.

Селіванова, О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.

Сиван, Р. (1984). *Відродження івриту*. Гури И (Ред). *Иврит язык возрожденный*. Ізраїль.

Словники (מילונים). Відновлено з: <https://terms.hebrew-academy.org.il/Millonim>

Танах (תנ"ך). Відновлено з: <http://sparks.simania.co.il/bibleSearch.php?query=>

Таргум Онкелоса (תרגום אונקלוס). Відновлено з: <https://www.mechon-mamre.org/i/t/u/u0.htm>

Харшав, Б. (2008). *Язык в революционное время - перевод с английского Любови Черниной*. Chais Family Foundation.

Шевчук, С. В. (2007). *Сучасна українська літературна мова. Словотвір*. Київ: Вища школа. Відновлено з: <https://pidruchniki.com/1292052240545/dokumentoznavstvo/slovotvir>

Язык иврит: исследование и преподавание. Материалы Девятой Ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике (2002).

Azaryahu, M., Golan, A. *(Re)naming the landscape: The formation of the Hebrew map of Israel 1949-1960*. Відновлено з: https://www.researchgate.net/publication/223415622_ReNaming_the_Landscape_The_Formation_of_the_Hebrew_Map_of_Israel_1949-1960

Bakmand, B. *National language planning, why (not)?*. Відновлено з: <https://www.immi.se/intercultural/nr3/bakmand.htm>

Ben-Gurion, D. *The Bible is our Mandate*. Відновлено з: <http://mailstar.net/bengur-recollections.html>

- Cooper, R. (1996). *Language Planning and Social Change*. Cambridge University Press Відновлено з: <https://books.google.com.ua/books?id=-cOBzspgFNcC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
- Demski, A. *The Hebraization of Modern Names in Modern Israel*. Відновлено з: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/brownjwa25&div=11&id=&page=>
- Hadassa, K. *Current Trends in the Secularization of Hebrew*. Відновлено з: https://www.jstor.org/stable/4168394?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Hobsbawm, E. (1983). *The Invention of Tradition*. United Kingdom, UK: Cambridge University Press.
- In the Name of Zionism? Change Your Name, from the archive*. Haaretz. Відновлено з: <https://www.haaretz.com/.premium-in-the-name-of-zionism-change-your-name-1.5307543>
- Richard, B. *Micro Language Planning*. Відновлено з: https://www.jstor.org/stable/4168849?read-now=1&seq=2#metadata_info_tab_contents
- Stahl, A. *The Imposition of Hebrew Names on New Immigrants to Israel: Past and Present*. Відновлено з: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/nam.1994.42.4.279>
- The Jerusalem Post*. Портал газети «Пост Єрусалиму». (2014). Відновлено з: <https://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/When-Zionism-feared-Yiddish-351939>
- Feliman, J. (1973). *The Revival of Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the Modern Hebrew*. Відновлено з: https://books.google.com.ua/books?id=eJnLkfou_BkC&pg=PA66&lpg=PA66&dq=tur+sinai+the+revival+of+the+hebrew+language&source=bl&ots=oblHuUEe6u&sig=ACfU3U0aWEQxXb_NhbbfKU9MSPGdbwvn_A&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwihw8TAmALoAhWHrIsKHYNqBi8Q6AEwCHoECAgQAQ#v=onepage&q=tur%20sinai%20the%20revival%20of%20the%20hebrew%20language&f=false
- Yadin, A., Zuckermann, G. *Ideological Secularization of Hebrew Terms in Socialist Zionist Israeli*. Відновлено з: <http://www.zuckermann.org/pdf/Secularization-F.pdf>

- Zuckerman, G. (2007) *Do Israelis Understand the Hebrew Bible*. Відновлено з: <https://www.bibleandcriticaltheory.com/issues/vol6-no1/vol-6-no-1-2010-do-israelis-understand-the-hebrew-bible/>
- שפעת. *Стаття Академії мови іврит* (2018). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2018/04/30/ש%D7%81פ%D6%BCתע/>
- אתר האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית. *Портал Електронної єврейської енциклопедії російською мовою. Хаскала*. (1999). Відновлено з: <https://eleven.co.il/jewish-history/haskalah/11073/>
- דבר/עופר בורין, אורים ותומים. *Урім та Тумім*. (2017). Відновлено з: <https://www.davar1.co.il/54964/>
- עצרת. *стаття Академії мови іврит*. (2017). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2017/10/04/עצרת/>
- אתר האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית. *Портал Електронної єврейської енциклопедії російською мовою. Бен-Иехуда Эли'эзер*. (1976). Відновлено з: <https://eleven.co.il/jewish-languages/hebrew/10508/>
- האמנם "שפה זרה וצמרת"? *Чи дійсно «чужа мова, що різже слух?»*. Відновлено з: <https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/15/rachel.pdf>
- אתר האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית. *портал Електронної єврейської енциклопедії російською мовою. Реформизм в иудаизме*. (1995). Відновлено з: <https://eleven.co.il/judaism-trends/modern/13503/>
- אתר האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית. *Портал Електронної єврейської енциклопедії російською мовою. Бунд*. Відновлено з: <https://eleven.co.il/jews-of-russia/movements-parties/10791/>
- אברהם אבן-שושן. *стаття Академії мови іврит «Авраам Евен-Шошан»*. (2017). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2017/05/03/אברהם-אבן-שושן/>
- אתר האנציקלופדיה היהודית בשפה הרוסית. *портал Електронної єврейської енциклопедії російською мовою. Мораль*. (1990). Відновлено з: <https://eleven.co.il/judaism/religious-ethics/12838/>
- י'וסי כץ. *תעודה: עברות השמות המקומות והאתרים בנגב בשנים 1949-1950*. *Івритизація топонімів та географічних об'єктів Негева у період з 1949-1950 рр.* Відновлено з: https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/5/from_archives-katz.pdf

שרתוק - שם עברי? *Стаття Академії мови іврум*. (2018). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2018/09/20/שרתוק-שם-עברי-כשר/>

ההיסטוריה של העברות: כשלמפל הפך ללפיד *ההיסטוריה של העברות*. Відновлено з: <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-594159>

שמותיה של ירושלים במקרא *שמותיה של ירושלים במקרא*. (2015). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2015/05/11/שמותיה-של-ירושלים-במקרא/>

על כתובת חנניה מירושלים *על כתובת חנניה מירושלים*. (2018). Відновлено з: <https://hebrew-academy.org.il/2018/10/22/על-כתובת-חנניה-מירושלים/>

עיריית ירושלים, *Municipality of Jerusalem*. Відновлено з: <https://www.jerusalem.muni.il/he/>

ידיעות ספרים, עם עובד, תל אביב. *Tarnegol Kaparot*. (1983). עמיראלי. תרנגול כפרות

אורי רם. הימים ההם והזמן הזה: ההיסטוריוגרפיה הציונית והמצאת הנראטיב הלאומי היהודי; בן-ציון דינור וזמנו. Відновлено з: <https://in.bgu.ac.il/bgi/iyunim/DocLib5/9.pdf>